БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген.

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1960 ч.
ИЮНЬ
24
ПЯТНИЦА
№ 146 (4630).

Өртээ 20 көп.

БӨГҮНГҮ СОЛУНДА:

Румыниянның Ажылчын партиязының III съездизинге эш Н. С. Хрущевтүң чугаазы (1 арын).

ПАРТИЯ ЧЫРЫДЫЫШКЫНЫНДА ТҮҢНЕЛДЕР: С. Паву.— Түңнелдер болгаш сорулгалар (2 арын).

А. Норжун.— Өөредилге канчаар өрткенил (2 арын).

Д. Байыр-оол.— Хамаарылгалыг айтырыглар (2 арын).

С. Сырат-оол.— Бажың бүрүзүн чырыдар (3 арын).

БИСТИҢ СОВЕТ КИЖИЛЕР: А. Сухов.— Токарь Алексей Парилов (3 арын).

С. Ланзы.— Түңнелдер чүү көргүскенил (3 арын).

О. Сюр-оол.— Уруглар кижизидилгезинге ада-иелериң ролю улуг (3 арын).

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР (3 арын).

Спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң область чөвүлелиниң президиумунуң 1959 чылдың октябрь 21-деги доктаалы-биле бадылаан дүрүмнүң чамдык чүүлдерин моон адаанда парлаан (4 арын).

П. Егоров.— Колониализмни төнчүзүнге чедир чок кылыр дээш демиселди Африканың улустары идепкейжидип турар (4 арын).

Японияга реактивтиг самолёттарны бүдүрер дээш (4 арын).

Турцияның шаандакы чагырыкчыларын судтаан (4 арын).

Румыниянның Ажылчын партиязының III съездизинге

эш Н. С. Хрущевтүң чугаазы

Румыниянның Ажылчын партиязының III съездизиниң июнь 21-деги кежээки хуралынга чүве чугаалап турган, СЭКП-ниң төлөөлериниң баштыңы, СЭКП ТК-ның Бирги секретары Н. С. Хрущев Румыниянга улусчу эрге-чагырганы тургусканының соонда румын улустуң чедип алган чедиишкиннерин бедии-биле үнелеп көрген болгаш акы-дүнма Румыниянга социализмни тургузарын доозарының улуг чаагай программазының шиитпирлиг үе-чадазы болур 6 чылдың планын күүседиринге Румыниянның Ажылчын партиязы, Румын Улус Республиканың ажылчын аңгызы, күш-ажылчы тараачыннары, интеллигенциязы чедиишкиннерлиг болурун күзеп чугаалаан.

Бистер, Совет Эвилелиниң коммунистери, бистиң чуртувустуң бүгү улустары акы-дүнма марксисчи-ленинчи партиянын, бүгү румын улустуң кайгамчыктыг чедиишкиннерин чоргаарланыышкынның болгаш өөрүшкүнүң сагыш-сеткили-биле көрүп турар деп Н. С. Хрущев чугаалаан. Социализм дээш демиселге бүгү тиилелгелериниң үндезини болза, марксизм-ленинизмнин улуг өөредиинге шынчы чорук, партияның болгаш чонның чаңгыс-эви база сырый каттыжышкыны, пролетаржы интернационализмниң принцивин амыдырала чайгылыш чок шын чорудары, социалистиг лагерьниң күчүзүн болгаш бүгү социалистиг чурттарның акы-дүнма найыралын соксаал чок быжыглаары болур дээрзиниң дугайында Силерниң партиянарның Төп Комитединиң түңнелдеринге каттыжып турар бис.

Румын Улус Республика ам күчүлүг социалистиг лагерьде кирип турар болгаш социализмниң база тайбының улуг херээ дээш, марксисчи-ленинчи идеяларның тиилелгези дээш ниити демиселге бодунуң төлептиг салыышкынын киирип турар деп Н. С. Хрущев чугаалаан. Румын ажылчы чоннар боттарының ажылчын партиязының удуртулгазыбиле национал экономиканы болгаш культураның дүрген болгаш бүгү талалыг хөгжүүр аргалының төөгүлүг кыска хуусаала бүзүредип шыдаан. Румыния чаартының өскерилген ажылчы чоннарның амыдырал-чурталгазы чаартының өскерилген; социализмни тургузуп турар кижилерин бедик, чырыткылыг идеалдар чалгынналдырып турары ол тур!

Румыниянның экономиказының хөгжүлделинин бедик темпилериниң ужур-дузазын үнелеп чедери бергедир. Дүүн чаа-ла хожудап, боярларның болгаш даштыкы монополияларның тергиделиниң уламынан экономика талазы-биле хамаарылгалыг турган чурт, бөгүн үүткүлдүг бурунгаарлап бар чыдар-дыр. Улусчу Румыния үлетпүр талазы-биле сайзырангай, хөй-хөй социалистиг чурттар-биле чаңгыс одурукта туруп алыр үе мырыңай ырак эвес. Ынчангаш бистер, совет кижилер, социалистиг бүгү чурттарда бистиң бүгү өөнүктеривис ышкаш, румын акы-дүнмаларның ол чедиишкиннеринге бүгү сагыш-сеткилдиң ханызындан байыр чедирип турар бис.

Социализмнин делегей системазында күштүг болуп турар дүрүм өзугаар боттуг үүл ындыг-дыр. Бүзүлбас найыралдың болгаш акы-дүнма дузалажылганың ачызында ниити эчис сорулгаже—коммунизмни тургузарынче бар чоруур социалистиг чурттарның политиктиг болгаш экономиктиг дүрген хөгжүлдези болуп турар. Социализмниң экономиктиг чедиишкиннери социалистиг чурттарның боттарына-даа, делегейниң бүгү байдалының хөгжүлдезинге-даа шиитпирлиг ужур-дузалыг деп, Н. С. Хрущев онзалап демдеглээн. Ол чедиишкиннер бистиң күрүнелеривистиң күчү-шыдалын быжыглап, улустуң чаагай байдалын чайгылыш чок бедидер кол сорулганы—коммунистиг ниитилелди тургузарының сорулгазын дүрген шиитпирлээр арганы берип турар болгай.

Делегей социализминиң экономиказының хөгжүлдезинин политиктиг база бир конуут чугула талазы бар. Бистиң чуттарывыстың ажылагыйжы чаа чедиишкин бүрүзү-биле социализмниң ат-алдары өзүп, оон хандыкчы күжү бүгү делегейнин улустарының характырына көзүлдүр-ле улгадып турар.

Капиталистиг чурттарның ажылчы чоннары социализмниң чурттарынче боттарының идегелин үрүлүү угландырып турар деп, Н. С. Хрущев чугаалаан. Бүгү делегейниң улустары капитализмнин дүндерлип дүжерин эчизинге чедир медереп билгеш, чаа ниитилел тургузуунуң артык күштерин бүзүреп көргеш, ол ниитилел тургузуун боттарынга эң-не таарымчалыг, кижи төрелгетениң хөгжүлдезинин угаангыр болгаш аас кежиктиг кара чаңгыс оруу кылдыр шилип алыр ындыг төөгүлүг үе-шак чоок. Дээрги империалистерниң болгаш оларның чалчаларының ооц-биле чөпшээрежир, чөпшээрешпезинден хамаарылга чокка, ындыг үе чайлаш чок болур дээрзинге бүзүредиг бис, чүге дээрге кижи төрелгетениң социализмче шилчилгезинин төөгүлүг чорудулгазын ара доктаадыр аргазы чок. Тиилелге коммунизмнин болур!

Совет Эвилелиниң ажыл-херектериниң дугайын, бистиң ленинчи партиявыстын, бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң улустарының амыдыралының болгаш демиселиниң дугайын Н. С. Хрущев чугаалаан. Бир эвес допчузу-биле чугаалаар болза, бистиң чедиишкиннеривис кайгамчыктыг, бистиң чуртувуста ажыл-херектер эки чоруп турар!— деп ол медеглээн.

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевириндеи үндүрүглер тыртарын сокса-дыр дугайында, бүгү ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны чеди болгаш алды шактыг ажыл хунунче шилчидерин бо чылын доозар дугайында хоойлуларның экономика болгаш политика талазы-биле онза чугула ужур-дузалының Н. С. Хрущев онзалап демдеглеп, Совет Эвилелинде чурталга тудуунуң айтырыы канчалдыр шиитпирлеттинип турарын тодаргай чугаалап, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң калбак нептерээшкининиң дугайын онзалап айыткан.

Бистиң партиявыстың Төп Комитеди болгаш Совет чазак СЭКП-ниң 1961 чылда болур XXII съездизинге амгы үеде белеткенмишаан, чээрби чылдарда Совет Эвилелиниң хөгжүлдезинин перспективтиг планын ажылдап кылып турар деп, Н. С. Хрущев чугаалаан. Ол перспективтиг план болза бистин чуртувуска коммунистиг ниитилелди тургузар дээш демиселге партияның программазының кол өзөө болур.

Совет Эвилелиниң улустары Коммунистиг партияны, оон ленинчи Төп Комитедин болгаш Совет чазакты долгандыр ам кажаңгызындан-даа артык чаңгыс эптиг болгаш сырый каттышкан, олар болза эртемниг коммунизмниң улуг сорулгаларын амыдырала боттандырар, коммунистиг ниитилелдин чырыткылыг болгаш өндүр чаагай үндезин суурун боттарының күш-ажылы-биле тудуп тургузар деп долу шиитпирлиглер. Коммунизм болза амгы социализм ышкаш, бистиң алыс сорулгавыс турганындан херек кырында боттуг үүл болу берген деп чугаалап болур үевис хүн келген тудум чоокшулап орар. Ынчангаш ол чырыткылыг үе ырак эвес, эргим өөнүктер!

Социалистиг лагерь чурттарының кады ажылдажылгазынче, социалистиг чурттарның улус ажыл-агый планнарын зайлаштырарынче Н. С. Хрущев улуг кичээнгей салып чугаалаан. Дайзыннар болза, социализм чурттарын адырыкталчак кылдыр, ындыг болганда шоолуг күш чок кылдыр көрүксээр хоозун күзээшкинни хей-ле кылып турарлар-дыр, ол күштү олар боттарының кулактарын көрүп шыдавазы ышкаш шак ынчалдыр база-ла көрүп шыдавастар деп, Н. С. Хрущев медеглээн.

Делегейниң социалистиг системазының чурттарының социализмче болгаш коммунизмче бурунгаар чедиишкинниг шимчээшкини оларның экономика болгаш политика талазыбиле сырый кады ажылдажылгазынга харын болдунар аргалыг деп чүве ам безин кижи бүрүзүнге тодаргай. Өске орук чок. Ол дугайын, ылангыя Югославияның чижээ чугаалап турар.

Делегей харылзааларының айтырыгларына, дайынның болгаш гайбының айтырыгларына Н. С. Хрущев доктааган. Коммунистер—чүвени боттуу-биле чөптүг бодаар кижилер-дир, олар болза делегейде кии системалар бар амгы шагның байдалдарында ол ийи системаларның аразында харылзаа байдалдарны күрүнелер аразынга дайыннар тыптын келириниң аргазын болдурбас кылдыр турган-дыр. Ынчангаш ол дээрге таварылга-биле кылдынмайын турар, а ол дээрге күрүне секретары Гертерниң болгаш АКШ-тың президентизиниң херек кырында миннип көргени ышкаш план өзугаар кылдынып турар...

Бо байдалдарда кандыг шугумну чорудар ужурлуг бис? Ол «чөнгээни» хүлээп алыр ужурлуг бис бе, делегей харылзааларынга таарыштырылганы чедип алыр, «соок дайынны» узуткаар болгаш күрүнелер аразынга харылзааларны чогумчудар дээш бистиң чуттарывыстың улустарының салган күжениишкиннериндеи ойталаар ужурлуг бис бе? Чок, ындыг политика шын эвес болур ийик. Бир эвес ындыг орукка кирип алыр болзувусса, «соок дайынга» болгаш чепсегленишкинни эндере бүдүрериге байып ап турар империалистерниң чылдаанга алзыпканывыс ол болур ийик.

Делегейниң бүгү улустары, оон иштинде америк улус база тайбыңны күзеп турар. АКШ-ка баарымның мурнунда-даа анаа чигзинмейн турган болгаш анаа чоруп турганымның үезинде онза бүзүрээн мен.

Ынчаарга агрессчи бөлүктер моон соңгаар-даа биске чөнгээлээрлер. Ынчангаш бистер, социалистиг делегейниң төлөөлекчилери, ажылчын аңгының төлөөлекчилери, күш-ажылчы тараачыннарның төлөөлекчилери, милитаристерге дидим болгаш шиитпирлиг ойтур шавышкынны бээр, оларның агрессчи бодалдарын үзер ужурлуг бис.

Бистерде өнчүк-чөнгээлээшкиннерге алыр болгаш СЭКП-ниң XX съездизинден тодаргайлаттынган болгаш 1957 чылда Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 40 чыл оюнун байырлалының үезинде коммунистиг партияларның хүлээп алган декларациязы-биле быжыглаттынган бистиң даштыкы политикавыстың чиңгине шугумундан быдаар бодал чок деп, Н. С. Хрущев онзалап демдеглээн.

Ол — кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказы-дыр, тайбынны оыжыглаарының, улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадырының болгаш «соок дайынны» узуткаарының политиказы-дыр.

Бистиң үевисте дайын чайлаш чок эвес дээрзинин дугайында бистиң партиявыстын XX болгаш XXI съездилериниң чарлаан тезизи тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказынга шуут хамаарылгалыг. Экономика болгаш шериг талазы-биле кайгамчык улуг күчүлүг Совет Эвилели ам улам-на өзүп болгаш быжыгып турар, ам миллиард ажыг кижилиг болуп турар социалистиг улуг лагерь өзүп болгаш быжыгып турар, капиталистиг чуттарның боттарында база тайбың дээш идепкейлиг демиселди чорудуп турар ажылчын аңгының организастыг болгаш медерелдиг чоруу өскен. Ам тайбың талалакчыларының калбак шимчээшкини ышкаш ындыг факторлар хөделип, улустар аразынга тайбың дээш демисежип турар күрүнелериң саны көвүдеп турар. Империализм болза мурнунда ышкаш колониалдыг система хевирлиг ам ындыг тыыл чок деп чүвени демдеглезе чогуур.

Ол бүгү болза амгы үениң байдалдарында дайын чайлаш чок эвес деп бүзүрел-биле чугаалаарының барымдааларын берип турар. Оны билбес кижилер дээрге, ажылчын аңгының күжүнге болгаш чогаадыкчы аргаларынга бүзүревейн турары ол, социалистиг лагерьниң күчүзүн чедир үнелеп көрбейн турары ол, бодунун артык күштерин капитализмниң мурнунга бүрүн тодазыбиле көргүскен социализмнин хандыкчы улуг күжүнге бүзүревейн турары ол.

1956 чылда Египетке удур англи-француз-израиль агрессияны, Совет Эвилели болгаш социалистиг чурттар сый шапкан, 1957 чылда Сирияже болгаш 1958 чылда Иракче империалистерниң халдаашакыларының планнарын үзе шапкан деп чүвени Н. С. Хрущев көргүскен.

Америк империалистер, оларның авантюристиг политиказы бодун аажок бак көрдүрген, ынчангаш оларны үүгле социалистиг чуттарның улустары эвес, харын оларныбиле эвилелчи күрүнелерниң улустары өзин көөр хөөн чок апарган.

Ханныг өлүрүкчү чалча Ли Сын Манны Мурнуу Көрейден чүдек-бүжар өзу-биле үндүр шывадапкан. Американнарның тура-соруунун дыңнангыр күүседикчизи болуп, Турциянның премьер-министри турган Мендерес кара-бажында олуруп турар. Оон туржук, американнарның эжелеп алганы Тайвань ортулукта безин америк чалча Чан Кай-шиниң калчаалыг дерзии чоруктары турбуже, АКШ-тың элчин черин буза шаап каапкан турган болгай. Америк эжелекчилерге миллион-миллион японнар каргыш болгаш киленнээшкин-биле удурланып турарын билир болгай силер. Америк империалистерниң амдызында үндүр тептирбейн турары ындыг чурттарда, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, улустуң киленизээкини мөөннелип, удурланыышкынның күштери өзүп турар. Дээр кызаш дээнде, динмирээшкин болуру чайлаш чогу билдингир болгай!

Японияның чаза өске, империалистиг күрүнелерниң эрге-ажыктарын эвес, харын бодунун улузуңун амыдыралчы эрге-ажыктарын удуртулга болдурган турар төлээде, япон улуска дөгеттинип турар деп эргелиг эвес керээлерни болгаш дугуржулгаларны күш чок болдурар чорукту чедип алырын ол япон улуска Н. С. Хрущев күзээн.

Япон улустуң эрес-маадырлыг демиселиниге байыр чедирип, оонче найыралдың холун сунуп турар бис!— деп, совет партия төлөөлериниң баштыңы чугаалаан.

СЭКП-ниң болгаш Румыниянның Ажылчын партиязының аразында, Совет Эвилелиниң болгаш Румыниянның улустарының аразында акыдүнма найыралдың белдирлери доктаамал өзүп болгаш быжыгып турар дээрзин Н. С. Хрущев бодунун чугаазынга онзалап демдеглээш, Румыниянның Ажылчын партиязының III съездизинге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң чедирген дараазындагы байырын номчаан:

Эргим эштер, Румыниянның Ажылчын партиязының III съездизинин делегаттары!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди бистиң чуртувустуң бүгү коммунистериниң болгаш ажылчы чоннарының өөрүүзүнден Силерге болгаш Силерниң иүүрүүсөрде РАП-ниң бүгү кежигүннеринге, бүгү акы-дүнма румын улуска изиг байырын чедирип болгаш социализм тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун чүректиң ханызындан күзеп тур.

Румыниянның Ажылчын партиязы бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазынга марксизм-ленинизмнин тиилелгелиг теориязын быжыы-биле удуртулга болдуруп, бодунуң чуртунуң байдалдарынга таарыштыр ону чогаздык ы ажыглап, хостуг болгаш аас-кежиктиг амыдыралдың оруу-биле румын улусту дидим аппар чыдар.

Бирги болгаш ийиги беш чылдар планнарының чылдарында күш-ажылга ынакшылдыг румын улус Ажылчын партиязының удуртулгазыбиле бодунун чуртунуң хевир-шинчизин үндезини-биле чаарты өскерткен болгаш социалистиг экономиканы хөгжүдеринге база быжыглаарынга, культура революциязын боттандырарынга, республиканың ажылчы чоннарының чаагай байдалын бедидеринге кайгамчык чедиишкиннерни чедип алган. Социалистиг Румыниянын тургузуушкуну дээш демиселге ажылчын аңгының болгаш тараачыннарның эвилели өскен болгаш быжыккан, румын улустуң мораль-политиктиг чаңгыс-эви быжыккан. Румын улустуң төөгүлүг чедиишкиннери капиталистиг системадан социалистиг системаның улуг артык күштерлиин чаа күш-биле бадыткап турар-дыр.

Ажылчы чоннарның эрге-ажыктарынга кызыгаар чок бараан болуушкуну-биле, социализмниң болгаш коммунизмниң улуг херээнге шынчызыбиле Румыниянның Ажылчын партиязы бүгү румын улустуң кызыгаар чок бүзүрелин дүрүм өзугаар чаалап алган. Марксисчи-ленинчи теорияны ревизилээр дээр кандыг-даа оралдажыышкыннарга удур, ол теорияның арыгсилиг чоруу дээш чайгылыш чок демисешпишаан, пролетаржы интернационализмниң принциптерин шиитпирлиг камгалавышаан база өске чуттарның акы-дүнма партиялары-биле сырый харылзаларны калбартышаан, Румыниянның Ажылчын партиязы күчүлүг социалистиг лагерьнин улам ынайгы быжыгыышкынынга, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң өзүлдезинге идиг берип турар.

Румыниянның Ажылчын партиязы яны-бүрү ниитилел системаларлыг күрүнелериң тайбын кожа-хелбээ турарының принциптерин деткип, улустарның тайбының болгаш айыл чок чоруун быжыглаар дээш идепкейлиг демисежип турар. Ол принциптерни удуртулга болдургаш, Румын Улус Республика «соок дайынны» узуткаар дээш, чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрери дээш, Балканнарны атомнуг болгаш ракеталыг чепсектен хостуг зона болдуурар дээш демиселге социалистиг өске-даа чурттар-биле кады улуг салыышкынны база киирип турар.

Национал экономиканы болгаш ажылчы чоннарның чаагай байдалын көтүрер дээш, социалистиг чурттарның улуг дем кадылгазының чаңгыс эвин быжыглаар дээш, бүгү делегейге тайбың дээш демиселге чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун Румыниянын Ажылчын партиязына, бүгү румын улуска Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди сагыш-сеткилдиң бүгү ханызындан күзеп тур.

Румын улустуң ак-сеткилдиг болгаш шынчы өөнүү совет улус РАП-ниң III съездизинин шиитпирлери-биле сорук кирген Румын Улус Республиканың ажылчыннары, тараачыннары болгаш интеллигенциязы Румын Улус Республикага социализм тургузуушкунун доозарының улуг чаагай программазының шиитпирлиг үе-чадазы болур хөгжүдериниң алды чыл планын чедиишкинниг күүседир дээрзинге бүзүреди.

Социализмни тургузуп турар акы-дүнма румын улус делгерезин!

Румын улустуң шылгаттынган удуртукчузу болгаш баштынчызы — Румыниянның Ажылчын партиязы делгерезин!

Бүзүлбас совет-румын найырал быжыып болгаш чечектелип турзун!

Социалистиг чурттарның улустарының чаңгыс-эви делгереп, чечектелип!

Улустар аразынга тайбың болгаш найырал дээш демиселге бүгү чуттарның ажылчы чоннарының улуг эп-сеткил каттыштырылгазы делгерезин!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЕП КОМИТЕДИ

(Н. С. Хрущевтүң чугаазын диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашыннары наш-даа удаа үзе кирип тургулаан).

ОБЛАСТЫҢ КОЛХОЗТАРЫНДА БОЛГАШ СОВХОЗТАРЫНДА ХОЙЛАРНЫҢ ЧАСКЫ КЫРГЫЛДАЗЫНЫҢ ЧОРУП ТУРАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА МЕДЭЭ

(1960 чылдың июнь 20-ге чедир хуу-биле)

Районнар	Кыргаан хойларның хуузу	Бир хойдан ортумак дүк кыргылдазы (кг-биле)
Сут-Хөл	107,3	0,6
Тожу	96,6	1,9
Бии-Хем	87,6	1,1
Чаа-Хөл	83,3	1,4
Эрзин	82,5	1,9
Улуг-Хем	76,9	1,1
Кызыл-Хем	55,9	1,3
Чөөн-Хемчик	55,4	1,3
Таңды	53,5	1,2
Тес-Хем	35,5	1,8
Барыын-Хемчик	35,2	1,0
Бай-Тайга	28,0	1,5
Өвүр	22,2	2,0

Совхозтар:	Кыргаан хойларның хуузу	Бир хойдан ортумак дүк кыргылдазы (кг-биле)
«Тиилелге»	157,8	1,3
«Кызыл партизан»	50,0	1,4
«Элегес»	45,6	2,4
«Барлык»	33,5	1,5
«Өөк»	26,0	1,8
«УТКА 25 чылы»	19,8	1,5
«Межегей»	18,7	1,6

Июнь 20-ге чедир колхозтарда 325 мүң 100 баш хойлар азы бүгү хойларның 57,8 хуузу кыргыттынган. Колхозтар бир хойдан ортумаа-биле 1 кг 490 грамм дүктү кыргаан. Совхозтарда 39 мүң 300 баш хойлар азы бүгү хойларның 36,8 хуузу кыргыттынган Совхозтар бир хойдан-на ортумаа-биле 1 кг 500 грамм дүктү кыргаан.

МАЛЧЫННАРДА

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң дуржулгалыг кадарчызы К. Биче-оолдуң коданында төрүүр 87 сарлыктың 37-зи бызаалаан. Чаш төл четче алдынган болгаш бызааларның 20 хирези хайнактар болган. Моон соңгаар немежир бызааларның хөй кезии хайнактар болур.

Биче-оол чоокта чаа кыштаанда 100 баш бызаа кирер кажаанын иштин коптарып, келир кыжын маа киреринге белеткеп алган. Сигем кампаниязы эгелээри билек кыштаанның чанындан 25 тонна сигенни кезип алыр деп турар.

* * *

Чаа-Хөл районнуң «Найырал» колхозунуң кадарчызы Х. Намзырай сөөлгү 5 чылда аныяк инек малдар келген. Бо үениң иштинде ол хүлээп алганы молдургаларын улуг инек кылдыр өстүргеш, бызаалаппаан харын сүт-бараан фермаларынга дужаап келген.

Амгы үеде оон коданында бызаалаан 64 инектиң чаш төлү четче алдынган.

Партия чырыдыышкынында түннелдер

Түннелдер болгаш сорулгалар

Бистиң партиявыс, ооң ленинчи Төп Комитеди бүгү ажылчы чоннарның болгаш ылаңгыя кадрларның политиктиг база экономиктиг өредилгезинче чугула кичээнгейни салып келген болгаш салып-даа турар. Ынчанмайн канчаар, бир эвес кадрлар бүдүрүлгениң уг-шиин, ооң бүдүрүлге чорудулгазын эчизинге чедир билбес, билин кошкак болур болза, олар бүдүрүлге хереэн чогаадыкчы өзу-биле шын шинчилеп шыдаптар деп чүвеге идегээри берге-ле болгай. Ындыг болганда, ылаңгыя амгы үеде, кажан бүгү совет кижилер төөгүлүг чеди чыл планын маадырлыы-биле күүседип турар үеде, кадрларның политиктиг болгаш экономиктиг билин чугула рольдуг.

Эрткен өредилге чылында бистиң районнуң партия чырыдыышкынының четкизинге 6 политшколалар, СЭКП төөгүзү өренир 6 бөлүмнер, политэкономияның бир бөлүмү, кедээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказын өренир 2 бөлүм, кедээ ажыл-агыйның үндезиннерин өренир 4 бөлүм, агар-политиканың 6 бөлүмү, ийи чыл хуусаалыг экономика школазы болгаш башкылал салгалының эртинезиниң 2 бөлүмү ажылдап кыштаан. Ол бүгү школаларга болгаш бөлүмнерге 437 дыннакчылар, оларның иштинде 188 коммунистер, 99 комсомолчулар, 150 партия кежигүнү эвес активтер өренип турган. Дээди болгаш ортумак өредилге черлеринге 17 коммунистер бот-өредилге-биле өренип кыштаан, а 47 кижи марксисчи-ленинчи теорияны боттары өренип турган. Өредилгениң бүгү-ле хевирлеринге 507 кижи хаара туттунган турган болгаш оларның иштинден 258 кижи коммунистер. Өредилге чылы район төвүнге октябрь 1-де, колхозтарга октябрь 15-те эгелээн. Түннел кичээлдер майның 20-ден июнь 5-же чедир болуп эрткилээн. Өредилге чылының дургузунда школа азы бөлүм бүрүзүнге 15—22 кичээлдер эрткилээн.

Ленин аттыг колхозта эш Дресвянниковтуң, райкүүскомда эш Попковтун, СТС-те эш Благининниң башкылап турганы СЭКП төөгүзү өренир бөлүмнер, эш Серяковтуң удуртуп турганы экономика школазы, эш Круглактың башкылап турганы политэкономия өренир бөлүм, «Октябрь 14 чыл ою» колхозта политика (башкызы эш Данзанов), «Ленинчи өрүк» колхозта агар-политика бөлүмү (башкызы эш Шыдыраа), өредилге чылының дургузунда доктаамал ажылдап келгилээн. Бо бөлүмнерниң башкылары үргүлчү-ле кичээлдерге хынамчалыг белеткеним, чаа темаларны дыннакчыларга билдингир кылдыр, бодунуң районунуң, колхозунуң амыдыралының чижектери-биле байдыып, тайылбырлап турганнар. Ол чорук марксисчи-ленинчи теорияны, бистиң партиявыстың төөгүзүн, экономиктиг билиглерни шиңгээдип алырынче дыннакчыларның сонуургалын кедүрүп турган.

Партия чырыдыышкынының школаларының, бөлүмнериниң дыка хөй дыннакчылары билип алган үүлдерин боттарының ажыл-чорудулгазынга чогаадыкчы өзу-биле ажыглап, ажылга эки көргүзүглерни чедип ап турарлар. Чижөлөөрге, Ленин аттыг колхозтуң бызаңчызы Семен Кандараков ажыл үлүүн хүн бүрүде бүдүн чартык катап ажыр күүседип турар. СТС-тиң чолаачызы Виктор Гапонов үргүлчү-ле мурнакчыларның одуруундан үнмейн турар. «Совет Тыва» колхозтуң тракторизи Юрий Дамбыра трактор-биле кандыг-даа ажыл кылганда кезээде-ле тергиидээш турар. «Коммунизмче орук» колхозтуң мурнакчы саанчызы Раиса Юрьева, «Октябрь 14 чыл ою» колхозтуң бызаа ажаакчызы Жирнова болгаш өске-даа хөй-хөй кижилерниң аттарыч адап болур.

Бөлүмнерге чедип алган теория талазы-биле билиглерин агитаторлар боттарының суртаал-массалыг ажылдарынга мерген ажыглап турарлар: В. Санникова (Ленин аттыг колхоз), Л. Блинова («Победа»), Е. Юдина, Тихонравова («Октябрь 30 чыл ою»), Борисенко, Слюсарева («Ленинчи өрүк») болгаш өскелер-даа.

Бо чылын партия өредилгезинге чаа болгаш чогумчалыг үүл болза, школаларның амыдырал-биле холбаазын күштелдирери-биле башкылар коллективтеринге кедээ ажыл-агыйның үндезиннерин өрениринiң бөлүмнерин тургусканы болур. Тургусталган ындыг 4 бөлүмнер боттарының өредилге программаларын чедиишкиниг доосканнар. Сарыг-Септин ортумак школазынга ажылдап турган бөлүм черле эки ажылдаан. Анаа 30 башкылар кичээлдерге доктаамал олуржуп, эрткен темаларның чугаалажыышкыннарынга идепкейлиг белеткеним, киржип турганнар. Ол бөлүмнүң башкызы—районнуң кедээ ажыл-агый инспекциязының начальниги эш Агапов, экспонаттарны, плакаттарны делгеренгейи-биле ажыглап тургаш, темаларны билдингир кылдыр тайылбырлап берип келген. Кичээлдерге эрткен теманың дугайында чугаалажыышкыннар даадыгла кедүрлүүшкүннүг эрттер, салдынган айтырыгларга харыылар долузу-биле бердинер.

Аныяк салгакчыларга билиглерниң эге үндезиннерин берип турар кижилер—башкылар кедээ ажыл-агыйның үндезиннерин эки билген турары черле эргежок чугула деп чүвени бистиң районнуң башкыларының хөй нуруузу эчизинге чедир медереп билгеннер. Сарыг-Сеп школазының башкылары кедээ ажыл-агый талазы-биле боттарының чедип алган билиглерин өреникчилерниң практиказын эрттирериниг билдингири-биле ажыглап турарлар.

«Октябрь 30 чыл ою», «Победа» колхозтарның школаларынга ажылдап турган бөлүмнер башкыларның кедээ ажыл-агый талазы-биле билиин бедидериниг аажок салдарлыг болган. Школалар колхозтарга үүгле чайгы хову ажылдарының үезинде эвес, а харын кыжын чемишчидилгелер чыып белеткээриниг, мал ажаарынга база эки дузалажып турарлар.

Партияның элээн хөй организациялары, СЭКП ТК-ның «Амгы үеде партийжи пропаганданың сорулгаларының дугайында» доктаалын күүсетпишаан, коммунистерниң политиктиг өредилгезинче таныльөырлаарга мындыг янзылыг: темаларны кедээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказындан шилип алыр; кайы-бир теманы өренип эрттерде, ону бир-ле колхозтуң даргазы азы тускай эртемниг кижизи азы бухгалтери колхозунуң амыдыралы-биле холбаштырып турган тайылбырлаарга, өске киржикчилер боттарының ажыл-агыйының чижектери-биле немей чугаалаар. Шак ындыг байдалбиле айда бирден эвээш эвес, 4—5 шак өрениг турар болза ол бистиң удуртур кадрларывыска элээн таарымчалыг школа болуру чигзиниг чок.

Эрткен өредилге чылының эки дуржулгаларын улам калбарты ажыглап тургаш, четпестерни чайлатпышаан, чаа өредилге чылынга магадылыг белеткениг районнуң партия организацияларының сорулгаларының бирээзи.

С. ПАВУ,
СЭКП Каа-Хем райкомунуң секретары.

Өөредилге канчаар эрткенил

Бо өөредилге чылында районнуң партия чырыдыышкынының системазында янзы-бүрү хевириниг 29 бөлүмүнде 427 дыннакчылар өренип эрткен.

Бо бөлүмнерниң пропагандистеринге дээди, ортумак эртемниг 29 кижи ажылдап турган. Стаж талазы-биле олар колдуунда үр ажылдаан пропагандистер болуп турарлар.

СЭКП райкому пропагандистернин семинарларын 3 катап эрттирип, сургаалдалыг хуралдарын 2 катап чыылдырган болгаш партия чырыдыышкынының дугайында айтырыгны райкомнуң бюрозунга чугаалажып турган. Партия эге организациялары коммунистерниң политиктиг өредилгезинге удуртулганы СЭКП ТК-ның «Амгы үениң байдалында партийжи пропаганданың сорулгаларының дугайында» доктаалынга дүүштүр элээн эжижиткен. Мурнуку чылларда районга кедээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказын өренир бөлүмнер ажылдавайн турган. Бо өредилге чылында ындыг бөлүмнерни организастаан чорук улут ужурдузалыг болган. Чижөө, «Победа» колхозта колхоз даргазы эш Эресоол, агроном Макар Даржаа оларның пропагандистеп турганы кедээ ажыл-агый экономиказын өренир бөлүмге ол колхозтуң колхозчуларындан, удуртукчу ажылдакчылардан 21 кижи өренип эрткен. Оларның ол материалдарын өрениринге сонуургалы улуг турган болгаш пропагандистер өренип турган темаларны колхоз бүдүрүлгези-биле холбаштырар талазы-биле багай эвес ажылдап турган. Ооң түннели ажыл-агыйга дораан-на көстү берген: колхоз бо чылын тараа культураларын тарыыр планын 7 ажыл хүнүнде 100 хуу, ооң иштинде кызылтасты 104, 5 хуу кылдыр күүсеткен. Мал өстүрер хүлээлгезин 1960 чылдың июнь 1-де 106,7 хуу күүсеткен болгаш 30 чуртталга бажыңнары кылыр турган 35 бажыңнарны кылып алган, ооң 10 бажыңнарны ажыглалга шуут киирген. Колхозта күш-ажылдың организастыг байдалы эрткен чылдардан элээн эжижээн.

«Мурнакчы» болгаш «Найырал» колхозтарда партия төөгүзү өренир бөлүмнер (пропагандистери С. Майду, И. Седип) район төвүнде экономика өренир бөлүм (пропагантизи В. Очур-оол), өредилге чылында ки ажылдаан. Оларның материалды дыннакчыларга дамчыдып бээри дүн, билдингир болгаш районнуң, колхозтуң мурнунга салдынган соргалары-биле, практиктиг ажылары-биле дүүштүрүп турганын түннел кичээлге демдеглээн.

Районда СЭКП төөгүзүн өренириниң 9 бөлүмнериниң 5-жи, 10 политшколаларның 6-зы программазын дооскаш, түннел кичээлдерни кылган. СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Советинин IV—V сессияларының материалдарын өренири-биле немей турган бөлүмнер боттарының программазын чогуур үезинде доозуп шыдаваан. Партия өредилгезиниң чоруп турганының үезинде СЭКП райкому болгаш партия эге организациялары дыннакчыларга 22 немелде лекцияларны организастаан. Өредилгениң түннел кичээлдериндеп көөрге чамдык дыннакчыларның талазындан боттарының политиктиг билиин бедидип алыр дээш кызымаккай ажылдаанын көргүскен. Ооң чижээнге: СТС-те —С. Тойбу, Базыр, Байыр, Кара-Хөлде—С. Сарыг-оол, Х. Серемаа, «Мурнакчыда»—Хирлиг Салчак, О. Өлчей-оол, «Сталинде» —Х. Белек, «Тиилелгеде»— С. Адыг, С. Шөмбүл болгаш ооң-даа өскелер эки түннелди көргүскенер. Ындыг болза-даа чамдык боттарының политиктиг билиин өрүлдирин бодавас, кичээл шагы үзер азы шуут өренмейн барганнарның чижээнге: «Найырал» колхозта Х. Камаа, И. Содунам, С. Даряймаа, «Мурнакчыда» — С. Дадар, С. Бады, район төвүнден—Балчыр, Чүлдүм-оол, Баккай, А. Монгуш болгаш ооң-даа өскелерни адап болур.

Партия чырыдыышкынының четкизинге организация болгаш удуртулга талазы-биле четпестер болгаш бергелер база тургулаан. Чамдык черлерге, Чижөө, «Дружба» колхозтуң Төң-Терекке, Тээли ортумак школага, райкүүскомга организастаан бөлүмнер элээн хөй кичээлдерни үскүлээн болгаш анаа пропагандистеп турган эштер Намдак (Төң-Терек), К. Очур-оол (Тээли) Ломбу (райкүүском) кичээлдерни куду шынарлыг эрттирип, кичээлдер үстүп, куду шынарлыг чоруп турда, ында партияның эге организациялары чогуур хемчегларни албайн турган.

СЭКП төөгүзүн болгаш кедээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказын өрениринге номнарның чедишпейн турарының ужурундан дыннакчыларга ханы билиг шиңгээдип алырынга берге турган. База бо өредилге чылында марксизм-ленинизмниң теориязын бот-өредилгебиле өренип турган эштер болгаш тодаргай экономиканы семинар-биле өренип турган 25 дыннакчылар-лыг бөлүм өредилге чылының төнчүзүнде кандыг-даа түннелди үндүрбээннер.

Келир чаа өредилге чылында бо чылын бар болган четпестерни чок кылырының хемчеглерин баш бурунгаар алыры районнуң партия организацияларындан негеттинип турар.

А. НОРЖУН.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

Казах ССР. СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга болгаш республиканың 40 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш Чимкентиниң цемент заводунуң тудугжулары дөрт дугаар технологтуг тудугну 5 айларда тудар дээнин 55 хонукта доозар деп хүлээнген.

Чурукта: ол заводтуң тудуушкуну.

Брест область. Дашава биле Минск хоорайның аразынга газ дамчыдар хоолай тудукчулары ийи хоорайларның аразынга тудуг ажылын хуусаазындан эрте, Октябрьның 43 чыл оюнга чедир доозарын хүлээнген.

Чурукта: хоолайны салып турары.

Латвия ССР. Тукум районнуң «Земгале» совхозунда республикада эн улуг куш фабриказын кылып турар. Бо чылын безин фабриканың ажылдакчылары 110 муң санныг куштарны өстүрер.

Чурукта: фабриканың бир кезээнде.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭКП ТК-ның Пленумунга алдар кылдыр

Ишкинчилерниң ажыл-ижи

ИШКИН. (Телефон-биле). СЭКП ТК-ның ам болур Пленумун чедиишкиниг уткуур дээш Сүт-Хөл районнуң «Ишкин» колхозунуң ажыл-ишчилери чүткүлдүг ажылдап турарлар. Колхозта малдың баш санын өстүрериниң планы: мыйыстыг бода малдың 105 хуу, өшкүнүн—137, чылгының—115, хаваннын—113 хуу күүсеттинген, а хойнуң баш санын өстүрериниң планын ыяавыла күүседир дээш демисел чоруп турар.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының, малдың баш санын өстүрериниң онаалдаларын күүседир дээш ажылдың хөй-хөй мурнакчылары колхозта бар. Инек кадарчыларындан Чаш-оол—51 инектиң 51 бызааларын, Дыртык—59 инектиң 59 бызааларын, өшкү кадарчылары Седен—116 өшкүден 169 анайны, Очур 154 өшкүден 191 анайны, чылгычы Дей-оол—22 беден 22 кулунну чидириг чокка ажаап алганнар. Хойжу Балдык хой санындан ортумаа-биле 1,8 кг дукту кыргаан болгаш саанчылардан Оржунмаа 428 кг, Чылбак 410 кг сүттү инек бүрүзүнден саап алгылаан.

Колхоз күрүнеге 27 тонна эштти, 7 тонна дукту, 20 тонна сүттү дужаан. СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга алдар кылдыр эт, сүт дужаалгазының чартык чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш ажылды колхозтуң баштаар чери болгаш партия организациязы улам күштелдирип турар.

О. ХУНА.

Белектиг ужуражыр дээш

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң июль Пленумунга төлептиг ужуражыр дээш чарыш «Тыва даг-дүгү тудуг» комбинадының ажылчыннарының ортузунда улам калбарып турар. № 1 тудуг участогунуң (начальниги эш Бутанаев) ажылчыннары СЭКП ТК-ның июль Пленумунга төлептиг ужуражыр дугайында айтырыгны боттарының хуралынга бедик кедурлүүшкүннүг чугаалашкаш, № 2 тудуг участогунуң (начальниги эш Шелтанагов) ажылчыннарын социалистиг чарышка кыйгырган.

Тудугнуң темпизин дүргедедирин, шынарын бедидерин, бот-үнезин чиигедирин, механизмнерни бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарын ажылчыннар хүлээнип алгаш, сорук кириишкиниг ажылдап турар. Комбинатта Х. Чимит-оолдуң бригадазының кежигүннери С. Доржунуң удуртканы бригадазының кежигүннерин социалистиг чарышка кыйгырган. СЭКП ТК-ның июль Пленумунга күш-ажылчы белектиг ужуражыр дээш чарыш тус-тус бригадаларның, ажылчыннарның аразында улам калбарган.

Р. ОЧУР-ООЛ.

Хуусаа бетинде күүсеткен

СЭКП ТК-ның удавас болур июль Пленуму үлептүрүнүң болгаш транспорттуң эн чугула айтырыгларын чугаалажып көөр. Партия Төп Комитединиң Пленумунга төлептиг ужуражыр дээш чарышка киришпишаан, бистиң областың элээн хөй бүдүрүлге черлери баштайгы чартык чылдың планын хуусаа бетинде күүсеткеннер. Элегестиң шахта эргелелиниң дагжылары чартык чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеш, пландан ажыр 8 муң тонна хөмүр дашты казып тыпканнар.

Сыстыг-Хемниң ыяш ажыл-агый чериниң ажылчыннары 3200 кубометр тудуг ыяжын пландан ажыр белеткээн. Баштайгы чартык чылдың планын Шуурмактын, Чадааныын, Туранның райүлетпүр комбинаттары база хуусаа бетинде күүсеткилээннер.

Н. КУЧЕРЕНКО.

Тудугжуларның кылган ажылы

Бай-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң тудугжулары чоокку үеден бээр тудугнуң темпизин дүргедеткен. Олар 7 бажыңның тудуун бүрүн дооскаш ажыглалда киирген.

Ооң ангыда бызаңчылар 10 бажыңның ханаларын элээн бедиди сала берген, 300 олуттуг чаа клубту даш-биле тудар деп турар, ооң фундаментизин салып эгелээн. Тудугжулар Х. Устүн, Ч. Чудакы, С. Тас тус-тус оноашкан ажылдарының нормазын хүн бүрүде ажыр күүседип келген. Тудуг бригадазының кежигүннери бо чылын 70 муң туйбуну бүдүрер планын чогуур хуусаада күүседир дээш күжеениишкиниг ажылдап турар.

Д. ОЧУР.

Мал кажааларының тудуу

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң тудуг бригадазының Түлүш Магажык баштаан 11 кижилиг бир тудуг звенозу мал кажааларының тудуунда ажылдап турар.

Звенонуң кежигүннери 100 баш инек кирер улуг кажаанын кол ажылын дооскан. Ук кажаа бүрүн дооскаш, пландан ажыр 8 муң тонна хөмүр дашты казып тыпканнар.

Сыстыг-Хемниң ыяш ажыл-агый чериниң ажылчыннары 3200 кубометр тудуг ыяжын пландан ажыр белеткээн. Баштайгы чартык чылдың планын Шуурмактын, Чадааныын, Туранның райүлетпүр комбинаттары база хуусаа бетинде күүсеткилээннер.

Н. КУЧЕРЕНКО.

ХАМААРЫЛГАЛЫГ АЙТЫРЫГЛАР

„Элегес“ совхозта байдал

1960 чылдың—төөгүлүг чеди чыл планының ийиги чылының бирги чартыы дооступ турар. Бүгү улус, совет кижи бүрүзү эрткен чартык чылда чүүү кылганын түннеп көрүп, чедир кылдынмаан үүлдерни илередип, ону кылып алырының арга-хемчеглерин шудургу ап чорудуп турар. «Элегес» совхозтуң ажылчыннарын, малчыннарын, албан-хаакчыларын болгаш тускай эртемниглерин бо айтырыг база-ла дүвүредип турар. Үүге дээрге, совхозтуң чартык чылда көргүзүглери дыка багай болуп, эрткен чылдагы көргүзүглериниден куду болган.

Бе чылдың бирги чартыында совхоз 5300 кг сүт саап алырын хүлээнген, а июнь 10-га чедир үүгле 2646 кг сүт сагдынган, азы хүлээлге 49,9 хуу күүсеттинген. Ол ышкаш сүттү күрүнеге белеткээринин, эрттиг бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының, малдың чаш төлүн камгалап өстүрериниң талазы-биле социалистиг хүлээлгелер база ыракта күүсеттинмейн турар.

Хоочун, Бүгү-эвилелдиң кедээ ажыл-агый делгелгезиниң каш удаа киржикчизи чораан совхоз бо чылын канчап багай ажылдап турарыл, ында кижилер шупту багай ажылдап турары ол бе—деп айтырыг чаягаар тургустунуп келир. Чок, ындыг эвес. Эрес-шудургу хойжулар, кадарчылар, кежээ, шоваа саанчылар, мөгагшылаг билбес механизаторлар совхозта хөй. Оларның кызымаккай күш-ажылының чаагай үре-түннели кажан-даа читпес.

Хамык ужур үүдел дээрге, совхозтуң директору эш Берсеневтен, партия организациязының секретары эш Юртаевтен, профэвилелиниң ажылчын комитединиң даргазы эш Нордуп-оолдан эгелээш совхозтуң кол тускай эртемниглери, фермаларының эргелекчилери, санажылга ажылдакчылары сөөлгү үеде совхоз бүдүрүлгезин мергежилдиг удуртурунче кичээнгейин кошкадып, харыысалга чок үүлдерни кылып турарында. Чижөө, Каҗк фермазынга саар 150 инек турар ужурлуг кылдыр совхоз директору эш Берсенев дужаал үндүрүп каан турган, а херек кырында ол ферма беш айлар дургузунда 89 инек саггаш, отчёдунга 150 инек кылдыр көргүзүп турган. Ол ферманың удуртукчулары эштер Панкратов, Гудзенко оларның мындыг чоруун ам чүүүн-биле тайылбырлаарыл?

Ол ышкаш Элегес фермазынга хамааржып турар Чазы деп черде эш Дарыкпанның кададында 105 инектери оларның бызаалары анаа-ла өөн кылаштажып турган. Чамдык бызаалар семирип, өзер хамаан чок, эмин эрттир хөй сүт ишкеш, кыжыктап арып турар, а сүттүг инектериң эмиглери үрелип турар.

Совхозта үүгт, отчёт база сандаргай байдалда. Хаван оглун төрүттүнгеп дораан үүгтка алыр турбуже, чамдык хаван ажаакчылары оларны он хонгаш, харын-даа ай болганда ам үүгтка ап турар, а ол аразында өлүп хорааннары каяа-даа кирбес, ону кым-даа харылавас ышкажыл! Ооң ужурундан Кулузун фермазынга хаваннарны буданнаар, оорлап самчыгдаар үүлдер турган. Үүгле май айда безин совхозта 80 ажыг хойлар четпес болган. Оларны бөрү чигеп, азрып өлген сеги-даа чок, оор алган изи-даа чок. Ол дугайын совхозтуң удуртукчуларындан айтырарга:

—Та, билбес-тир бис, алдеп чүве дижип каарлар. Бир эвес билдинмес чүве болза, чүге истеп, хынавас, тодаратпас чүвел, ужуру билдинмес.

Совхоз ам хоюн массалыы-биле кыргып турар. Кыргылданы организастап турарында улуг четпестер баштайгы хүнде-ле илерээн. Ынца кол четпес чүве база-ла үүгт багайында. Элегес суурда кыргылда пунктугун эргелекчилеп турар эш Трояковтан,—бир хүн чеже хой кыргыттынган, оларның дүгү чеже болган—деп билип алыр арга чок. Чүге дээрге, үүгт будулчак. Ол пунктудан ам 100 ажыг кг дук четпейн турар. Черле ынчаар харыысалга чок ажылдап болур бе, ынчаш?

Техниканың, чепсек-херектелдин кадагалалында, сиген кезилдезиниг болгаш дужут ажаап алышкыныга белеткелдерде, суурлар чаагайжылгазында, партия организациязының ажылчыннар ортузунга организачы, политиктиг кижизидилге ажылында улуг четпестер бар.

Бо бүгү айтырыгларны, совхозта партия организациязының ажылының дугайында СЭКП обкомунуң чоокта чаа хүлээп алган доктаалын танышпышаан, совхозтуң хойжуларының чөвүлел хуралынга, фермалар коллективтериниң хуралдарынга болгаш бүгү коммунистерниң хуралынга чугаалашкан. Совхозтуң 1960 чылда алган социалистиг хүлээлгелерин күүседип болурунуң бүгү аргалары барын ажылчыннар, малчыннар ол хуралдарга чугаалап турганнар. Хамык ужур кижилерден негелдени дыңзыдып, оларның күш-ажылын шын организастаарында. Дирекция черин, партия организациязын шугумчулевишаан, коммунист эш Калинин партия хуралынга мынча дээн:

— Сөөлгү үеде дирекцияның болгаш партия организациязының-даа талазындан бисти чыып, үүгт, баштавайн турар.

Хойжулар, саанчылар ол хуралдарга немей чаа хүлээлгелерни ап, совхоз социалистиг хүлээлгезин ыяавыла күүсеткен турарынга тодаргай салыышкынларны киирерин шиитпирлии-биле санаалдап турганнар.

Совхозта база бир аарыглыг үүл болза ында чамдык кижилерниң талазындан хөй-ниитиниң корум-чурумун каржы үреп, арагалаар чорукче хандыгып турарында.

— Ажылгагыйның хожудап турары арагалаар, ажыл-шагы үзер чоруктуң сөөлгү үеде көвүдээни-биле шуут хамаарылгалыг болгай—деп, тудугжу эш Васильевтиң хуралга чугаалааны-ла шын. Ооң-биле демиселди күштелдирип, арагалаар чорукту шуут соксадырда, бирги өөлчегде улуртур ажылдакчылар боттарындан эгелеп чурум-сагылгалыг болуп, арага-хымыска хандыкпас ужурлуг деп чүвени хуралдың киржикчилери чугаалап турганнар.

Совхозта электросварщиктеп турар И. Заусаев деп кижи 4 уругларлыг, ооң эң улуу 10 харлыг, а кадайы Кызылга шылгадда тудуп чедип келген. Заусаев июнь 12-де медереди арагалап алгаш, уругларының бирээзин өлүрер кижи мен дээш боостаалап турда, кожалары чарыш алган. Ооң даартазында эртен арага ижип алгаш, чаш уругларынга чалчып,—мээн караамга көстүр болзунарза, кырыш каар мен—дээш хүнзедир арагалап чорушкан, а уруглары бажыңынче чоокшулаарындан коргун, кудумчуга кылаштажып хүнзээннер.

Совхозтуң хойжузу К. Кежигүн деп кижи июнь 13-те совхоз суурунга хүнзедир арагалааш, дүне кадайын эттеп, ооң бажының дүгүн чулбарлап турган. Беш чаш уругларының хемери—чеди айлыг уруунуң хаваан бижек-биле база балыглаан. Хулиган Кежигүн ооң-даа кедереп, уругларын керосин чашкаш, өртедирин-даа оралдажып турган.

Ийи-чангыс кижилерниң мындыг дуржок, хулиган чоруктары-биле демисел дыка кошкак. Совхозтуң аксеткилдиг, кызымак хөй-хөй ажылчыннарының аразында ол каш кижилер дээрге ында партия, профэвилел организацияларының, кедээ Советтиң талазындан демиселдиң кошкаан ажыглан турар. Элегес суурда К. Киим-оол, В. Чыртак-оол, О. Конзан-оол ышкаш ийи-чангыс хулиганнарның арагалаашкын, шош-содаа организастап, чамдык кижилерни эттеп турар чоруктары-биле моон соңгаар черле эптежип болбас.

Бүдүрүлгеде хожуудаашкыннарны үзүткап, хөй-ниитиниң корум-чурумун шыңгыы тургузуп шыдаар күштер «Элегес» совхозта бүрүн бар. Ол күштерни үүгле чогуур өйүнде углап баштаары, негелдени дыңзыдары совхозтуң дирекция черинден, партия эге организациязының бюрозундан негеттинип турар.

Д. БАЙЫР-ООЛ.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАДЫР

Чаа-Хөл районнуң кедээ ажылагыйының ажыл-ишчилери 1960 чылда күрүнеге 67 тонна эки шынарлыг дүктү дужаар деп бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Ам районда хойнуң массалыг кыргылдазы эгелээн. Мурнакчы малчыннар дүк бүдүрерин көвүдедир талазы-биле боттарының алган хүлээлгелерин багай эвес күүседип турарын баштайгы кыргылда көргүзүп турар. Чижээ, хойжу Дагба 1960 чылда хой бүрүзүнден 2,2 кг дүктү кыргып алыр деп хүлээнген болза, баштайгы кыргылдада безин 2,2 кг дүктү кыргып алган.

Ындыг болза-даа дүк бүдүрериниң ажылында улуг четпестер ам-даа бар. Районнуң бүгү колхозтарында хой кыргыыр тускай пункту, сарайны бо хүнге чедир белеткеп албаан. Хойну чадагай черде кыргып турар. Оон чылдагаанындан дыка хой дүк күзүрүмнүг, боктуг болуп, ооң шынары кудулап турар. Боктуг дүктү дужааганда кг бүрүзүнден 15 хуу чедир казыыр апаар. Чижээ, 100 муң рубльдиң дүгүн дужааган болза, 15 муң рубльди чедир албас. Ол болза, колхозка улуг когарал-дыр.

Хой кыргыыр черни кылып, дерип алырынарга хой күш-даа, хөренгидаа негеттинмес. Узуну 10 метр, дооразы 2 метр стол шөлүн кылып алыры-ла четчир. Ону кылып алыр аргалар районнуң бүгү колхозтарында бар.

Дүк бүдүрериниң ажылында үстүнде айыткан четпестерни чайладыр талазы-биле эргежок чүгүла хемчегларни колхозтар баштаар черлери алыр ужурлуг.

С. МОНГУШ.

Бажың бүрүзүн чырыдар

Тес-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң төвү Теректиг-Хем суурда культура-амыдырал бүдүрүлге тудуглары хөй. Ооң-биле кады чуртталга бажыңнары чыл келген тудум-на он-ону-биле немежип, колхоз сууру өзүп, чаагайжып турар.

Культура-амыдырал бүдүрүлге тудуглары, ол ышкаш колхозчуларның чуртталга бажыңнары крышалаттынган болгаш кажаа, херимнер, кладовкалар-биле колдуунда хандыртынган. Бо чылын бөзин 30 чыгыы бажыңнарны крышалаан.

Колхоз сууру өзүп сайзырап турар болза-даа, ында четпес чүве болза электри чырыы эллээн хөй чуртталга бажыңнарынче кииртинмээни болуп турар. Чижээ, суурнуң кол кудумчузунда Сендоо, Ямар, Толбаа, Күрүү, Наксыл-оол оларның бажыңнарынче электри кииртинмээн. Бажыңнарже чырык киирер ажылды харыылап турар эш Ч. Дагба үстүнде адаан колхозчуларның бажыңнарынче чырык киирип бээр дээш кижи бүрүзүнден 50—50 рубль алгандан бээр 7—8 айлар эрткен. Ындыг болза-даа ол бажыңнарже чырык ам-даа кииртинмээн. Эш Дагба колхозта демир удазын чок деп тайылбырлап турар. Ол хирезинде демир удазынны боттары тып, өске-даа материалдарны белеткеп алган Наксыл-оол, Күрүү ышкаш колхозчуларның бажыңнарында безин электри ам-даа кииртинмээн. Колхозчулар электри дугайында эш Дагбадан-даа, колхоз баштаар черинден-даа хөй удаа негелде салып келген.

Бо айтырыгны колхоз баштаар чери чугаалажып көргеш, электри кииртинмээн бажың бүрүзүнге ону кыска хуусада киирерин эш Дагбага база катап даандырган. Ол даалганы эш Дагба херекке албайн, сонгаарладып турары кончуг четпес. Суурда бажың бүрүзүн электри чырыы-биле хандырар талазы-биле колхоз баштаар чери шиитпирлиг хемчег алыры негеттинип турар.

С. СЫРАТ-ООЛ.

Москва. Москваның электролампа заводунуң радио лампалары кылыр цегинде Нина Куликованың бригадазынга коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты тывысканындан бээр бир чыл болган. Эрткен чылын ол бригада 100 муң рубльди камнааш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 13,5 хуу улгаттырган.

Чурукта: Нина Куликова.

Фото В. Куновтуу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Бистиң совет кижилер

Токарь Алексей Парилов

Токарьлар цегиниң эжин ажыттынган соонда Алексей Петровичиден дилег кылган үнер дыңналыр: «Алексей Петрович, астынчак подшипник быжыглаар ийи зөриилден берип көрүнер, Алексей Петрович 4 хире зөриил бөрттеринден дүрген кылып беринер».

Ол болза областың суг ажыл-агый черииниң септелге мастерскаязының токары А. П. Париловтан дилег кылган үнер-дир.

— Бистиң Алексей Петровичивистиң ажылы хөй-даа, харыысалгалыг-даа. Бүгү-ле тракторларның, автомашиналарның болгаш өске-даа техниканың чамдык чугула кезектерин чаасканн кылып четтигип турар кижи — деп ол ажыл-агый черииниң улуг механиги Георгий Акимович Семочкин чугаалап турар.

... Чолаачы Валентин Гостевский өөлчеглиг рейсче бар чыткан. Улуг онгар кежип чорда ооң машиназының сонгу өзөөнин ийи бизи сына берген. Чүнү кылырыл? Үр-даа боданмайн, бирги таварышкан машина-биле Валентин гаражче чорупкан, ынчанмас болза хоржок, ону бурильщиктер манап турар. Ооң алыр дээш келген бистери складта база чок болган. Ол үеде хоорай кырынга имир дүшкен турган. Алексей Петровичиге барымза кандыг ирги деп бодал Валентинниң бажынга кире хонуп келген. Ийи-ле шак болганда чолаачы чугула кезектерни кылдыртып алган бар чыткан.

Азы өске чижектен көрөөли. Ыяш кезикчилери Лифанов болгаш Елкин бензин-биле ажылдаар хирээни үреп кааш:—Биске чаа хирээден беринер, бо багай хирээни октаптар хуусаазы шагдала эрткен болгай дишкеннер. Алексей Петрович ол хирээни көргеш:

— Даарта келир силер, эдип каарын оралдажыйн—дээн.

Хирээни эдип каанын көргеш, ыяш кезикчилери дыка кайгаанар, а хирээниң ажылдап турары чаа хирээден эки боорга оондаа артык кайгаанар.— Кандыг-даа ажыл-херек мастериң мергежилинден хамааржыр—деп чугаа черле таварылга эвес-тир, Алексей Петрович шынап-ла алдын холдуг кижи-дир деп Епифан Лифанов чугаалаан.

Париловтуң дугайын коллективтиң шупту кежигүннери ынчаар чугаалажып турарлар. Парилов ол хүндүткелди чүгле эки ажылбиле эвес, эш-өөрүнге кичээнгейлиг болуп, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип тургаш чедип алган. Ол, организацияда профэвилел комитединиң кежигүнү, хоорай Совединиң депутады, ажылчыннарның хереглелиң болгаш амыдыралын ханызы-биле өөренип, оларның дилеглерин үргүлүү күүседирин кызып чоруур.

Депутат Париловтуң сонгутканы сонгулда участогунуң девискээринге, тодаргайларга, Кызыл Армия кудумчузунга болгаш Подгорная деп доора кудумчуга сайгылгаан чырыткызы чок турган. Ам ында электри хып турар. Ону чедип алырынга Парилов улуг дузаны чедирген.

Кызыл хоорай Совединиң депутады токарь А. Парилов хоорайның барыын талакы кезээнде чурттап турар, а сонгутканы № 26 сонгулда участогу Чөөн талазында. Ол аңаа шаптык болбайн турар. Совет кижилериң амыдырал-чуртталгазын экижидеринге чаагай херекти кылып турар токарь Париловту сонгукчулар «Бистиң депутадывыс эки кижи» —деп мактап турарлар.

А. СУХОВ.

Малга четчир чемни белеткээр

Эрзин районнуң колхозтары 1959 чыл-биле деңнээрге, бо чылын барык бүдүн чартык катап хөй мал чемнерин белеткээр. «Коммунизмче орук», «Кызыл сылдыс» колхозтарга мал чемнери белеткээр талазыбиле бүгү курлавырларны мобилизастаары-биле партия, комсомол хуралдарын эрттиргилээн.

Эьт бүдүрерин көвүдериниң сорулгазын бирги эөлчегде малдың баш санын өстүрериниң аргазы-биле шиитпирлээр, а малды өстүрерде быжыг чем-суурну тургузары онза негеттинер деп чүвени билгеш, «Коммунизмче орук» колхоз сиген кезер черлерни болгаш одарларны экижидер талазы-биле эллээн ажылдарны чорудуп турар. Сигеннер тарылгазының шөлү өзүп турар. Бо чылын колхоз 270 га сигенни мал одарладыры-биле, 57 га хөй чылдыг сигеннерни силос кылыры-биле болгаш 40 га кукурузаны тараан. Ынчалза-даа маңаа чаягаар бүткен сиген кезер шөлдер амдыызында бөдүүн чемнер белеткээриниң кол үндезини болуп турар. Колхозчулар кол болгаш түр суттарылга бугаларын кылган, 700 гектар сиген шөлүн суттарар деп планнаан. Сиген кезер 23 машиналар септеттинген.

«Кызыл сылдыс» колхоз сиген кезер машиналарны болгаш өске-даа чепсектерни белеткээн. Сиген кезилдезинге тракторнуң 5, аттың 18 сиген кестирер машиналарын киирер. Ооң ыңай кезер аппарадын кудуладыр бадырып алгаш, лафеттиг жаткалар-биле база кезер деп баштаар чер шиитпирлээн. Дырбаштар, хол кадыырлары, хөпээн бөлдүрүкчүлери белеткеттинген.

— Эрткен чылын сигеннер тарыгаан болзувусса, бо чылын 300 га чаңгыс чылдыг, силос кылыр 100 га хөй чылдыг сигеннерни тарыдывыс — деп, эш Борбак-оол (колхоз даргазы) чугаалаан.

Бо колхозтарда сиген кезер бригадаларны тургускан. Ажаап, суттарып турарының ачызы-биле сиген шөлдериниң үнүжү эки.

«Чаа орук» колхозту ап көөрге, ында байдал моон сыр өске. Колхоз сиген ажаап алыр техниканың септелгезинче кирбээн. Аттың 17, тракторнуң 3 сиген кестирер машиналары үрелик тургулаар, оларның чамдык кезектери чок. Колхоз даргазы эш Дамчай колхозта чеже көдээ ажыл-агый техниказы, чеже кадыыр, дырбааш барын безин билбес болган. Сиген кезер бригаданы четчелеп тургуспаан. Колхоз сигеннин эллээн хөй хуузун даштыг болгаш чадаң үнуштерлиг черлерден кезер хирезинде-ле ол черлерни аштапарыглаар хемчегни албаан.

А. ЕМЕЛЬЯНОВ.

ТҮҢНЕЛДЕР ЧҮҮ КӨРГҮСКЕШИЛ

Чоокта Кызыл хоорайның Гастелло аттыг культура болгаш дыштанылга парыгының лекторийинге областың бот-тывынгыр чурукчуларының болгаш уран шеверлериниң делгелгези болуп эткен.

Ол делгелгеге чонуң уран чүүлүнүң кол-кол хевирлери: ыяштан, даштан чазап, сиилип кылган, демир, хола, честен шуткуп куткан чүүлдери, шевер даараныкчыларының янзыбүрү ажылдары, бот-тывынгыр чурукчуларның чураан чуруктары киришкен.

Бот-тывынгыр чурукчуларның болгаш уран шеверлерниң ол делгелгезин допчузу-биле анализтеп көөрге мындыг. Даштан чонуп кылган ажылдарның иштинде Тойбу-Хаа, Монгалбин, Хуна, Теге оларның кылган ажылдары онза солун. Ылаңгыя эш Тойбу-Хааның ажылы мастержи кылдынганының талазы-биле черле кайгамчык. Ооң ажылдары тургузугдаа, хевир-даа талазы-биле өске эштерин кылган ажылдарындан ылгалдыг. Ынчаарга эш Монгалбинин ажылдары национал хевирлиг, утказының талазы-биле реалисчи угшиглиг, амыдыралчы. Эш Монгалбин бодунуң талантылыг мергежилинге Барыын-Хемчик районнуң Хөнделеңчеди чыл школазының 17 өөреникчилерин өөредип турарын онзалап демдеглезе чогуур. Улусчу мастериң уран мергежилин ооң өөреникчилери улуг сонуургал-биле шиңгээдип ап турарлар. Чижээ, ол-ла школаның алдыгы клазының өөреникчизи Караай Хертек «Адыг», «Өшкү» деп ажылдарны багай эвес кылып күүсеткен.

Ыяштан кезип, чонуп кылган ажылдарның иштинде эштер Черзинин болгаш Норбунуң ажылдары онза. Ынчаарга эш Черзиниң ажылдары кижилериң сагыш-сеткилинге дээптер, доюлдуруп кээр. Ооң ажылдары тыва улустуң тоолдар болгаш эпос маадырлары бо-ла сагышка киирип кээр. Чижек кылдыр уран мерген болгаш ханы мастержи кылдынган «Сегиржип алган ийи мөгелерни» чугаалаарга четчир-дир. А эш Норбу бо делгелгеге өрги Тываның шыдыраа хевирлерин кылып киришкен. Ооң кылган ажылдары өске кымныынга-даа дөмейлешпес, тускай онза будүштүг, кончуг нарын. Ооң-биле кады ыяштан чазаан ажылдарның иштинде эш Оказанчыктың игил, бызаанчылары бар. Ооң кылган хөгжүм херекселдери национал хевирин чилирип турары хомуданчыг. Чогум ол мастериң ыяш-биле чазап билири багай эвес. Чижээ, игилдиң бажында аът бажын ооң чалап кылганы черле эки.

Демир-биле шуткуп куткан ажылдар делгелгеге эвээш болган. Ынчанмыже Лакпа, Банчаа, Сонам оларның ажылдары онза кылдынгылаан. Ылаңгыя эш Кыргыс Банчаанның кылганы тыва даңза дыка нарын. А эш Лакпаның соккан бижээ онза хевирлиг, ол бижектиң сывын сарлык болгаш сыын мыйызындан сиилип тургаш кылган. Былгаар-биле ооп кезип, сиилип даараан, кешти кызып хөөлеп тургаш кылган ажылдар, тыва национал үгулаалар делгелгеде колдуунда чок болганы дыка четпес.

Бот-тывынгыр чурукчулар делгелгеге калбаа-биле киришкеннер. Оларның аразында Речкин, Каширов, Дадар-оол, Барбажаков, Юкальчук оларның ажылдары онза эки. Бот-тывынгыр ол чурукчуларның иштинде эш Речкиниң ажылы өскелериниңдеи онзагай черни эөлеп турар. Чурукчунуң ёзулуг башкызы—натурадан чурууру, өскээр чугаалаарга, амыдыралда бар чүвелерни чурууру болгай. Ынчангаш эш Речкиниң «Ам база рейс» деп чуруу ылап амыдыралчы, дириг бооп турар. Ынчангаш ооң шилип алган оруу шын болгаш бүзүрелдиг. Театрның чурукчузу эш Кашировтуң «Революцияның ады-биле» деп шиинге кылган эскизи кончуг эки кылдынган болзажок, ооң натурадан чураан ажылдары кошкак. Бот-тывынгыр чурукчу Юкальчуктуң «Социалистиг күш-ажылдың Маадыры Кандан» деп ажылы тема-даа, уткашынар-даа талазы-биле эки.

Уран шевер даараныкчыларның ажылдары делгелгеде улуг черни эллээн. Моон алгаш көөрге, херээжен чонуп уран мергежилгеге улуг сонуургалдыы, тура-соруктуу шуут илден-дир. Уран шевер кылган ажылдарның иштинде Лудильщинова, Соседова, Майстренок, Ахметуянова, Сафронова, Ильиных, Торгошина, Ломакина оларның ажылдары уран болгаш техниктиг кылдынганы-биле тывынгыр болган.

Делгелгениң түңнелинде, бот-тывынгыр чурукчуларны, улусчу уран шеверлерни калбаа-биле киириштирер талазы-биле организаччы ажылды эки чоруткан Чаа-Хөл району бирги чергенин, Бай-Тайга район ийиги чергенин дипломнары-биле шаңнаткылаан. Даштан чонуп кылган ажылдарның мастерлериниң иштинде эш Монгалбин бирги чергенин, эш Тойбу-Хаа ийиги чергенин шаңналдарын алганнар, ынчаарга ыяштан кезип кылган ажылдарның талазы-биле бирги чергениң шаңналын эш Черзиге, ийиги чергениң шаңналын эш Норбуга тывыскылаан. А уран шевер даараныкчыларының иштинден бирги чергениң шаңналын эш Лудильщинова, ийиги чергениң шаңналын эш Соседова алганнар. Бот-тывынгыр чурукчуларның бирги чергенин шаңналын эш Речкин, ийиги чергенин шаңналын Барбажаков олар чаалап алганнар.

Бо делгелгете тергиин деп үнелээшкинни алган ажылдар Бүгү-эвилелдиң Москвага болур ындыг делгелгезинге киржир эргени алган.

Делгелгете Тес-Хем, Өвүр, Бии-Хем, Каа-Хем районнарының киришпейн барганы дыка четпес. Ол районнарның культура кылдыстери бот-тывынгыр чурукчуларының болгаш уран шеверлериниң бирги область делгелгезинге киржир чугула ажылды чедир үнелевейн барганын айтыр херек.

Чурукчу С. ЛАҢЗЫ.

Чурунта: делгелгеге бирги, ийиги чергениң шаңналдарын алган улусчу мастерлер Монгалбин Хертек биле Норбу Салчак.

Фото В. Лутковтуу.

Уруглар кижизидилгезинге ада-иелерниң ролю улуг

Бичии уругларны коммунистиг ёзуга, Төрээн чуртунга бердинген кылдыр кижизидери —школадан аңгыда оларның ада-иезинден база улуг хамааржыр.

Бистиң чамдык ада-иелеривис ооң уруу азы оглу школа назы чеде бергенде, ону чүгле башкылар, шиперлер болгаш комсомол организациялары кижизидер ужурлуг деп бодап алгаш, боттарының кижизидикчи ролюн кызыгаарлап турарлар. Ол шын эвес. Шынында, уругларның бир-ле дугаар кижизидикчизи — оларның ада-иези болур.

Совет өг-бүле болза, уругларга баштайгы кижизидилгени бээр социалистиг коллектив болур. Ол коллективке бистиң уругларывыс кижизитилирип өзүп турар. Ынчангаш ада-иези уругларның кижизидилгезин төрүттүнгениниң-не эгелээр болгай. Ада биле ие уругларын чүгле сөс кыры-биле сургап кижиздер эвес, харын боттарының хуузунда үлегери-биле, быжыг чуруму-биле, арызына эп-найыралдыы-биле, күш-ажылга кызымаккай чоруу-биле кижизидер ужурлуг.

Уругларын шын кижизидип, школаның кижизидилге ажылынга улуг дузаны көргүзүп турарларга Сүт-Хөл районнуң «Алдан Маадыр» колхозта эш Шурженмейин чижек кылдыр ап болур. Ооң өг-бүлезинде 12 кижи бар. Оон иштинден 6 кижи школада эки өөренип турар. База ында Мөнгүш Танчыт, Дөнгак Какаа болгаш Ооржак Өктек-оол дээн ышкаш ажытөлүүнүң кижизидилгезинче улуг кичээнгейни салып турар ада-иелерни хөйну адап болур.

Ол ада-иелер уругларының кышкы өг-бүленин эр ээзи 9 уругларның адазы Ооржак Майдыр-оол, иези — Ооржак Серемаа. Эш Майдыр-оол колхозта автопарктың заправщиги, а иези айда 225 рубльди ап турар хөй уругларның иези. Ынчаарга ол ажылдан ап турар акша-көмнее оларның культурлуг эки чурттаарынга чедишки дег. Ынчанмыже ол өг-бүлеге алгыш-кырыш, шош-содаа болганчок-ла бооп турар. Ол төлепчок багай чоруктуң кол эгелекчизи — өгүнүң эр ээзи Ооржак Майдыр-оол кадайын эттээр, бастып дорамчылаар, арага-дарыга хандыгар — мындыг хулиганзыг чоруктар үүлгедир кижи. Майдыр-оол бодунуң оолдарын күш-ажылга, эптиг-ээлдек ажыгаңга кижизидериниң улуу, харын оларны дедир сургап, эргиниң артынчылары — оорсуук кылыр болгаш хулиганнаар чорукка сундуктуруп турар. Чижээ, улуг оглу Мөмүктү даштындан көөрге чээрби шаа харлыг, узун-даа, тырың кара эр түве. Ону танывас кижи көргеш: бо-даа төлептиг-ле эр-дир, колхозунга ажылдап турда амыр-ла эр боор деп бодаар. Шынында, ындыг эвес: Мөмүк эге школага өөренип тургаш, өөредилгезин кара туразыбиле ара кагган. Ам колхозта ажыктыг кандыг-даа күш-ажылды ол кылбайн турар, солун болгаш ном дептер номчувас.

Колхозунга ажылда дээрге ол «улуг аарыг» кижи апаар. Хазының бак чаңын ооң дуңмазы Кошкар-оол база эдерип турар. Чоокта чаа ол школаның күш-культура хереклерин чажырыкан болган. Школада күш-культура башкызы өөренчиниң багай чаңчылын илередип алырга, оолдуң адазы оглун буруу-шаап көөрүнүң улуу бир-даа түве ыыттавайн, аңаа эрттирип каан.

Эрткен күзүн Мөнгүш Хемер-оолдуң бажыңынга шоочалыг чемодан иштинге «Смена» деп фотоаппарат биле 128 рубльдиң хөйленин оор алган. Ук оорну тып тодарадып келирге Майдыр-оолдуң оон биче оглу Хопан апкан болган.

Фотоаппарат болгаш акша оорлаткан кижи демги оолдуң адазындан негелде кылырга база-ла херекке албайн, оглунга болушкан.

База бир чижек: Майдыр-оолдуң Мөмүктен биче оглу Арбай-оол ниитилелге ажыктыг ажыл кылбайн турар. Ол чүгле 3 класс доосканн. Бир катап өшкү оорлаан, эдип-чазаар күш-ажыл черинге каш чылды эрттиргеш келген. Баштайгы бак үүлгедигден ол кандыг-даа түннел үндүрүп албаан. Чоокта чаа Арбай-оолдуң «кайгалдаар чаңы» киргеш, Чөөн-Хемчик районунда бир колхозтуң чылгызындан төрүүр четкен 2 бени оорлаан чишке хереглээн. Арбай-оол ам база шиитиргеп.

Уругларын кижизидерин ынчаар харыысалга чок көрүп турар өг-бүле баштыны эш Майдыр-оолду хөй-ниитиниң мурнунга ыяттырып, уругларын кижизидер хүлээлгезин медереп билиндирери чугула.

Совет өг-бүле болза, коммунистиг ёзуга кижизидилгениң эң баштайгы эге-үндезини болур болгай. Ынчангаш ада-не бүрүзү уругларын кижизидер талазы-биле совет ниитилелдиң мурнунга хүндүлүг болгаш харыысалгалыг хүлээлгезин кажандаа уттуп болбас ужурлуг. Уругларны коммунистиг ёзуга кижизидериниң хөрээнге тус-тус өг-бүлелериниң, ада-иелериниң ролю канчаар-даа аажок улуг.

О. СҮР-ООЛ,

Сүт-Хөл районнуң Алдан-Маадыр чеди чыл школазының директору.

Редакцияга чаңгаалар

Тудуг чүге хожудап турарыл

«Малчын» колхозтуң сууру Мугур-Аксы шаанда район төвү турганындан ыракта калбарып чаартынган. Ынчалза-даа Бай-Тайга районнуң өске колхозтарынга деңнээрге «Малчын» тудуг талазыбиле дыка хожудап турар. Ооң чылдагааны удуртулганың кошкаанда.

Колхозтуң тудуг бригадазында алдан хире кижи санаттынып турар, а ажылдап турарлары ооң кезии четпес, олар безин чамдык хүннерде шупту-даа ажылга үнмейн баргылаар. Ол болза бригадир эш Куланың чөгенчиг удуртулгазын хереченлеп турар.

Ажылгагый планы үндезин чокка тургустунмас. Колхоз электри күжү-биле хөделир пилорамалыг, тууйбу бүдүрер сарайлыг, сөөртүлгеге автомашиналары база четчир. Мындыг таарымчалыг байдал турдала колхозтуң тудуг талазы-биле бүдүрүлге планы сөөлгү үш чылдарда улаштыр күүсеттинмейн келген.

Моон чылдагаанын бригадир коммунист Куладан ында парторганизация-даа, колхоз баштаар чери-даа шыңгыы негевейн турарын кижи кайгаар чүве. Бүдүрүлге болгаш культура-амыдырал тудуглары, ылаңгыя чуртталга бажыңнарының талазы-биле негелде улгадып турда, ону дүрген шиитпирлээринге Каргы көдээ Совет база четпес киржип турар.

Чүгле тудуг планы күүсеттинмейн турар эвес, ооң-биле кады доосканн чамдык бажыңнарның шынары дыка багай болуп турарын база айтыр херек. Чижээ, 1957 чылда туткан, ам И. Делгер-оол, К. Сүүртүк, С. Мылдык оларның чурттап олурары бажыңнарның крышалары, кладовкалары мынчага чедир кылдынмаан.

Ажыл-агыйжы эвес, негелде чок удуртулганың түңнелинде Мугур, Каргы болгаш өске-даа черлерде малчыннарга 4—5 чылдар мурнунда шала туткан бажыңнар ам харааданчыг, арада үрелип турар. Кылганындан бээр 30—40 чыл четкен, ам кыры буступ дүжүп турар мал кажаалары база дыка хөй. Ону септээр, ниитиниң малына таарымчалыг кажааларны тудар айтырыг база дыка хожудап турар.

«Малчын» колхозта тудуг бригадазының ажылын эжижидери, ооң удуртулгазынга ажыл-ишчи, билиглиг, башкарылгага мергежилдиг эштерни быжыглаары күзенчиг.

Д. ОЧУР.

Фамилиязын адавайн

Кызыл — Төргалыг — Арыг-Үзүү маршруттуг № 64-49 автобустуң чолаачызы хөрээжен кижи. Ындыг болза-даа, ол чолаачывыс пассажирлерге өөлдек эвес чамдык үүлдерни кылып турар апарган. Маңаа чижек кылдыр мындыг фактыларны айтып болур. Автобуска таакпы тыртып болбас деп чарлалды аскан хирезинде-ле чолаачы боду үргүлүү таакпылап чоруур.

Автобустуң доктаар черинге турбас, а чолаачы бодунуң хуу хөрээ бар черге доктаап турар. Чижээ, картофель садып алыр дээш хамаатты Василий Хулюковтуң (Төргалыгда) бажыңының чанынга бир катап 1 шак ажыг үеде турган. Шагаан-Арыг хоорайга хүндүскүнүң 11 шакта ээп келир графигин үревишаан, хүндүскүнүң 12 шак ажыы турда келген. № 64-49 автобустуң чолаачызының ажылында бо четпестерни чайладыр талазы-биле Кызылдың пассажирлер АТК-зы чогуур хемчээн алыры чугула.

Т. БАЙЫР-ООЛ.

«Шынның» материалдарының изи-биле

Бүдүрүлгелерден ырак чурттап турар ажылчыннарны Кызыл хоорайның бүдүрүлгелери тускай транспорт-биле хандырбайн турарындан үстүг хептиг ажылчыннар пассажир автобустарынга олурып, пассажирлерге таарымча чок байдалдарны болдуруп турарын болгаш хоорайның чүнар бажыңнарының, столоваяларының кассирлери садып алыкчыларга көпеек чандырып бээриниң орнунга папирос, чагаа хавы бээр, оларны хереглевейн барган садып алыкчыларга каржы байдалдарны көргүзе бээрин илереткен, Т. Кызыл-оолдуң шүгүмчүлелдиг корреспонденциязы № 122 (4606) «Шынга» парлаттынган.

Ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүсекчи комитединиң секретары Ф. Житковтуң редакцияга дыңнатканы болза, бүдүрүлгелерден ырак чурттап турар ажылчыннарны боттарының транспорту-биле хандырарын хоорайның бүдүрүлгелериниң удуртукчуларынга дааскан болгаш акша чандырылгазынга папирос, чагаа хавы бээр чорукту чүнар бажыңларда, столоваяларда соксаткан.

ТЫВА НАЦИОНАЛ ХҮРЕШТИҢ ДҮРҮМҮ

Спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң область чөвүлелиниң президиумунуң 1959 чылдың октябрь 21-деги доктаалы-биле бадылаан дүрүмүнүң чамдык үүлдерин мооң адаанда парладывыс

Хүрешти чорударының хевирлери:

1. Хүрешти чорудары дараазында хевирлерге чарлыр:

а) хууда бирги чер дээш;

б) командалар аайы-биле бирги чер дээш;

в) хууда болгаш командалар аайы-биле бирги чер дээш;

г) мөгежилин бедидер дээш.

2. Хууда бирги чер дээш хүрешке түс-түс мөгелериң эвлээн черлерин тодарадыр хүреш хамааржыр. Хүрештің төнчүзүнге чедир октап үнген мөгени тиилекчи деп саналр. Дараазындагы черлерни тиилелгелериң санын барымдаалап үлээр.

3. Командалар аайы-биле бирги чер дээш хүрешке болза команданың бүгү киржикчилериниң алган тиилелгелериниң санын барымдаалап, команда бүрүзүүн эвлээн черлерин тодарадыр хүреш хамааржыр.

4. Хууда болгаш командалар аайы-биле бирги чер дээш хүрешке мөгелер болгаш ниити команданың эвлээн черлерин тодарадыр хүреш хамааржыр.

5. Хүрешти чорударының характери таварылга бүрүзүнде хүреш дугайында дүрүм-биле тодаатты.

Хүрешти чорударының аргалары

1. Хүрешти чорударда октаткан мөгелерни эвлчет бүрүзүнүң соонда үндүрүп кааптар система-биле чорудар.

ХҮРЕШТИҢ КИРЖИКЧИЛЕРИ

Киржикчилериң хар-назыны

1. Хүрешке киржир мөгелер боттарының дензизи-биле эвес, а үүле хар назының аайы-биле ийи бөлүкке чарлыр:

а) 14-тен 18 харга чедир оолдарның бөлүү;

б) 18 болгаш оон өрү назылыг улуг улустуң бөлүү.

Хүрешке мөгелерни киирери

1. Хүрешке спортчу белеткелди эрткен болгаш хүрешке киржир дугайында эмчиниң чөпшээрелин алган киржилерни киирер.

2. Эмчиниң чөпшээрелин чогуур спорт организациязының киргени ат даңзызынга доктааттынган форма өзүгаар тускай шынзылга-биле кылыр. Мөге бүрүзүнүң фамилиязының дужунга эмчиниң хол үжүүн салыр болгаш таңманы ынаавыла базар.

3. Хүрешке киржир мөгелериң санын хүрештің дугайында дүрүм биле 16, 32, 64, 128 кижи кылдыр доктаадыр.

Мөгелериң хүлээлгелери болгаш эргелери

1. Мөге бүрүзү хүрештің дүрүмүн, программазын болгаш корум-чурумун билир хүлээлгелиг.

2. Хүрештің корум-чурумун үрепкенде, азы шын эвес аажы-чаң кылганда, мөгеге сагындырыгны бээр. Корум-чурумуна катан үрээде, мөгени хүрештен үндүрүп кааптын болур. Корум-чурумну каржызы-биле үрээн болза мөгени хүрештен сагындырыг чокка үндүрүп кааптын болур.

3. Хүреште киржип турар мөге судьяларга чүгле бодунун командазының төлээзин, капитанны азы мөге салыкчызын дамчыштыр айтырыг тургузар эргелиг.

Мөгелериң идик-хеви болгаш арыг-шевери

1. Хүреште киржип турар мөге бүрүзү чараш болгаш таарышкан спортчу хептиг болур хүлээлгелиг. Мөгениң спортчу хеви нацнонал хүрештің костюмундан (содах, шуудактан) тургустунар, содактың иштинге шыктаанызы каттаныр, быжыг сапыктыг болур.

2. Командаларның болгаш хууда команда ааны-биле хүрешти чорударда, команда бүрүзүнүң киржикчизи бодунуң спорт ниитилелиниң азы хоорайны, районну ылгап көргүскен демдектиг чаңгыс-аай хевириниң спортчу хептиг болур ужурлуг.

3. Хүрежип кириптериниң мурнунда мөгениң эыг-мага боду дер чок, арыг силиг, холдарын чуп, дыргактарын кезип алган болур. Эыг-мага ботту үстүг чүүл-биле, скипидар-биле болгаш өске-даа ыңдыг янзылыг чүүлдер-биле чаары хоруглуг.

4. Аныттынган негелдерни үрээн болза мөгени хүрешке киирбес.

Командаларның төлээлери болгаш капитаннары:

1. Хүрешке киржир команда бүрүзү төлээлиг болур ужурлуг.

2. Команданың төлээзи оон удуртукчузу болур. Команданың төлээзи мөгелериң сагылга-чурумун харыылаар, оларның хүрешке чогуур өйүнде келирин хандырар болгаш судьялар коллегиязының хуралынга олуржур.

3. Судьялар коллегиязының болгаш хүрешти эртирип турар кижилериң херээнге киржирин команда төлээзинге чөпшээреевес.

4. Командалар төлээлериниң судьялар коллегиязынче киирер билдириишкиннерин кол секретарыны дамчыштыр бижимел-биле бээр. Билдириишкин бо дүрүмнүң чогуур параграфынга болгаш пунктузунга үндезилеттинген турар ужурлуг.

5. Бир эвес команданың тускай төлээлекчизи чок болза, оон хүлээлгезин команданың киржикчилериниң иштинден томуйлаткан капитан күүседир.

6. Командаларның төлээлери, капитаннары болгаш киржикчилери олла хүрештің судьялары болган туруп болбас.

СУДЬЯЛАР КОЛЛЕГИЯЗЫ

Судьялар коллегиязының составы

1. Судьялар коллегиязын хүрешти эрттирип турар организация томуйлаар болгаш спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының хамаарышкан эвилели бадылаар.

2. Судьялар коллегиязының составында: кол судья, кол судьяның ораакчызы, кол секретарь, мөгелер башкарар судья, шөлге хайгаарал кылыр судья болгаш мөгелериң санындан хамаарышкан мөге салыкчылары кирер.

Судьялар коллегиязының чанында комендант болгаш эмчи турар ужурлуг.

3. Мөге салыкчыларының хеви: нацнонал тыва тоннар, сапык болгаш шляпа.

Кол судья

1. Кол судьяның хүлээлгези:

а) хүреш дугайында бо дүрүмге болгаш корум-чурумга дүүштүр хүрешти эрттирерин хайгаараар. Кол судьяның айтыышкыннары киржикчилерге, судьяларга база командаларның төлээлеринге дүрүм болур;

б) хүреш эгелээринің мурнунда хүрештің болур черин болгаш херектелин бо дүрүмнү ёзугаар оларның таарымчалыын хынаар;

в) командаларның төлээлериниң киргеи удурланыышкыннар талазы-биле шиитпир үндүрер;

г) хүреш эгелээр мурнунда база төнгенде хүрештің түннелдерин үндүрери-биле болгаш оларны бадылаары-биле, ол ышкаш хүреш чоруп турар үеде херек болган таварылгаларда судьялар коллегиязының дуралын чорудар;

д) эрткен хүрештің дугайында отчётту болгаш протоколдарны бодунуң база секретарының холунуң үжүүн салган ол хүрешти эрттирген организацияга ийи хонуктан орай эвес хуусаада дужаар.

2. Кол судьяның эргези:

а) бир эвес хүреш эгелээринге чедир оон болур чери, дерилгелери болгаш херектелери таарышпас болза, хүрешти эгелээрин соксадыр;

б) агаар бойдустуң байдалы баксыраан таварылгада азы хүрешти чогууру-биле чорударына доктар болган өске-даа чылдагаанарның таварылгазында хүрешти уламчылаарын соксадыр ийикпе азы түр чапсарны кылыр;

в) бир эвес хүрешти чорударының өгелделерин ёзугаар эргежок чугула болу бергенде, командаларның төлээлери-биле дугурушкаш, хүрештің программазынга болгаш чорудар чурумунга өскерилгелерни кылыр;

г) каржы частырыгларны кылган азы оларга дааскан хүлээлгелерни күүседип шыдаваан судьяларны болгаш мөге салыкчыларын ажылындан чайладыр;

д) совет спортчудан негеп турар негелделер-биле дүүшпес каржы-дошкун, азы өске-даа бурууларны кылган мөгелерни маргылдаадан үндүрер;

е) мөгелер кидин хүрежип турда, мөге салыкчыларының техниктиг частырыглары болу берген таварылгада сегиржип алыышкынны доп-дораан доктаатказ, частырыгны эдер талазы-биле чогуур айтыышкынны оларга бээр;

ж) сегиржип алыышкынның түннелдерин тодарадып турда, мөге салыкчылары биле судьяларның арызынга маргылдаа үнгенде, кол судьяның шиитпири күштүг болур.

Кол секретарь

1. Кол секретарь судьялар коллегиязының хуралының протоколун кылыр; билдириишкиннер хүлээп алыр болгаш ону кол судьяга илеткээр; хүрештің протоколун чорудар; кол судьяның чөпшээрели-биле командаларның төлээлеринге болгаш корреспондентилерге медээлер бээр.

2. Хүрештің кол секретары мөге бүрүзүнүң спортчу түннелдериниң болгаш эвлээн черлериниң дугайында долу учётту чорудар хүлээлгелиг.

Мөгелер башкарар судья

1. Мөгелер башкарар судьяның хүлээлгези:

а) ол хүннүң хүрежиниң киржикчилерин—мөгелерни хүреш эгелээринин мурнунда ончалап хынаар;

б) мөгелериң хүреш шөлүнче үнер чурумунуң дугайын оларга сагындырар болгаш оларның идик-хевин хынап көөр;

в) чеже мөге барын болгаш оларның беленииң дугайын кол судьяга дыннадыр.

Мөге салыкчылары

1. Мөге салыкчылары мөгелер хүрежиниң чорудулгазын удуртур талазы-биле шөлге хайгаарал кылыр судьяга дузалаар. Тыва нацнонал хүрештің чорударының дүрүмнерин мөге салыкчылары билир хүлээлгелиг.

2. Мөгелериң хүрежип турарының үезинде мөге салыкчы бүрүзү мөгелерни кичээнгейлиг хайгаараар, кымның канчаар хөделип, кым арай сулаартап, азы көрүштүг солун хүрешти кылып турарын тодарадып тургаш, оларның бүгү-ле аргаларын үнелеп көөр хүлээлгелиг.

Мөгелер шынап-ла идепкейлиг, алыс түннелдиг хүрешти чорутсун дээш, мөге салыкчылары бүгү-ле хемчегларни дүрүмден хажытпайн хереглээр ужурлуг.

3. Мөге салыкчылары хүрештің түннелин тодарадыр болгаш дүрүм хажыда бээр үүлдерже, азы хүрешти соксадыры негеттинип келир өске-даа таварылгаларынче шөлге хайгаарал кылыр судьяның кичээнгейин угландырып тургаш, аңаа дузалаар.

Хүрештің эмчизи

1. Хүрештің эмчизи судьялар коллегиязының составында кирер болгаш оон ажылынга киржир.

2. Эмчиниң хүлээлгелери:

а) хүрешке кирер дугайында эмчиниң чөпшээрелиниң бар-чогун болгаш даңзыларны канчаар тургусканын хынаар;

б) хүреш болуп турда мөгелерни медицина талазы-биле хайгаараарын боттандырар;

в) хүрешти чорудуп турда санитар арыг-шеверниң негелделерин сагыырын хайгаараар болгаш мөгелериң шинчилгезин кылыр;

г) мөгелер кемдеп база аараан таварылгада медицина дузаламчызын көргүзер болгаш хүрешти оон ынай уламчылап болур-болбазының дугайында түннелди бээр. Мөгелерни хүрештен үндүрер дугайында айтырыгны эмчи кол судья-биле сүмележир болгаш мөгелерни хүрештен үндүрериниң чылдагаанының дугайында бижимел түннелди бээр.

СУДЬЯЛААРЫНЫҢ ДҮРҮМҮ

1. Хүрешти эгелээр мурнунда мөгелер спортчу хеви-биле ийи кат кылдыр чыскаалыр. Мөгелериң башкарыкчызы мөгелериниң беленин хынааш, кол судьяга илеткээр.

2. Хүрешти эгелээриниң дугайын көрүкчүлерге кол судья чарлаар. Оон соонда мөгелер хөгжүмнүң үделгезин-биле хүреш болур шөлче девип үнер болгаш баштай турган черинге дедир келип келгеш, мөге салыкчыларының кыйгырып келирин манаар.

Хүрештің эгези болгаш төнчүзү

1. Хүреш эгелээр мурнунда мөге салыкчылары судья столунга келгеш, бодунуң мөгезиниң фамилиязын, адын, адазының адын бижээн талонну алыр.

Мөге салыкчызы бүрүзү бодунуң мөгезиниң төлевин болгаш мурнундагы алдар-хавыаазын чарлавышаан, шөлдүн хемчээлин барымдаалап, бодунуң онаазының дужунга мөгезиниң солагай талазында туруп алыр. Оон соонда мөге салыкчылары боттарының мөгелерин шөлче салып үндүрүптер.

2. Мөгелер хүрежир черинче девип үнгеш, хүрежириниң байдалынга туруп алгаш, салыкчыларның хайгаарал-биле хүрежип эгелээр. Хүреш төнгенде, октаан мөге октаткан өжин эвлдек ёзу-биле тургускаш, холдарын тудар болгаш девнишкинин кылбышаан, белеткел черинге дедир чедип келир.

3. Мөгелериң идик хеви орулганда хүрешти 5-тен хөй эвес минута иштинде соксадып болур.

4. Хүрештің түннели мөгелериң бирээзиниң октааны, азы октатканы болур. Бир эвес мөге хүрешти уламчылаарындан ойталаар, азы кемдээн болгаш өске-даа чылдагааннар-биле оон ыңай хүрежир аргазы чок болу берген болза, ону октаткан деп саналр.

Хүрешке чөпшээрээн аргалар:

1. Тыва нацнонал хүрешке теверин, буттаарын, бутту ишкээр сукхаш андара дүжүрерин, чан баштап октаарын, бодун ажылдыр шывадаарын, туралаан-на талазынче чая тударын, бодунуң онаазының будун 10 см. бедик эвес хемчээлге теверин болгаш өске-даа тааржыр кажар аргаларны ажыглаарын чөпшээрээр.

2. Бир эвес мөге бодунуң онаазындан мурнай шуут кээп ужар болза, азы кайы бир дискээ-биле черге дээпсе, чок болза ийи хол-биле деңге чер чаныр болза, октаткан деп саналр.

3. Бир эвес мөгелер черге ийилээн деңге дужер болза, тогаш дээр болгаш хүрешти катап эгелээр. Хүрешке маргылдаалыг айтыгларны кол судья шиитпирлээш, чарлаар.

Хүрешке хоруглуг аргалар:

а) боостаадан тударын, арнындан идерин база онаазының арынче үезин;

б) мокнаарын, шымчыырын, онаазынын бажының дүүнден сирбектээрин;

в) бодунуң онаазынын холдарын долгаарын, кыскаштаарын болгаш бутту 10 см өрү теверин;

г) холдарынче дүкпүрерин болгаш довурак-биле чаарын;

д) мөгелериң боттарының аразынга чугаалажырын, база ол ышкаш көрүкчүлериң саналынга болгаш айтырыгларынга харыылаарын;

е) бир эвес судьялар коллегиязының бодалы-биле мөгелериң бирээзи азы ийилээн хүрешти спортчу ёзу-биле эвес, анаа-ла идепкей чок чорудуп турар болза, буруулуг мөгени азы ийилдирэин ол хүрештен үндүрер.

Шын эвес аргалар-биле чедип алдынган чедиишкиннер дораан-на соксаттынган турар ужурлуг.

Хүрештің идепкейлиг

1. Бодунуң онаазын октаар төлээде, бүгү-ле алыс түннелдиг күженнишкиннерни, тактиктиг болгаш техниктиг аргаларны ажыглаарын хүрештің идепкей дээр, ылангыя: бодунуң онаазын чангыс холу-биле, азы ийи холу-биле эвлчештир черге даянып кылдыр албазаар, көдүлер дээн ышкаш, оон-даа өске. Хүрештің идепкейин мөгениң туруп турган байдалындан хамаарылга чокка барымдаалап көөр.

Хүрештің болур черин дериири

1. Мөге хүрежин чорударда хендир-биле долгандыр кажаалап каан 20×20 метрден эвээш эвес хемчээлдиг дески, көктүг, азы тайыс элезиниг чымчак черни шилип алыр. Көрүкчүлер кажаалаан черниң даштынга турар.

Хүреш бажың иштинге эртип турда, тускай матрастарны ажыглаар.

2. Мөгелериң белеткел черинге майгын хап бээр болгаш алаанга кудустар чадып бээр. Майгынга хайындырган арыг суглуг, азы квастыг доскаарны тургузар. Мөгелер майгынның чанынга эмчи майгынын тургузар болгаш хүрештің эмчизи аңаа турар.

3. Хүреш шөлүнүн оң талазынга судьялар коллегиязының столун тургузар. Оон чанынга мөге салыкчыларының мөгелер онаа алыр столун тургузар.

4. Мөгелериң содаа чымчак, быжыг материалдан кылдынган болгаш быжыг хендир-биле азы чымчак баг-биле куржалдырган турар ужурлуг. Мөгелериң эгин шуудаанга спорт ниитилелиниң демдээн чыпшыг даараар.

5. Хүрештің болур черин лозунгнар-биле болгаш спорт ниитилелдериниң туктары-биле каастаан турар ужурлуг.

Хүрештің түннелдерин чарлаары-биле күштелдирген микрофонну тургузар болгаш мөгелериң девнишкинин хөгжүм-биле үдээр.

Колониализмни төнчүзүнге чедир чок кылыр дээш демиселди Африканың улустары идепкейжидип турар

Африканың хамаарышпас күрүнелериниң Аддис-Абебага болган ийиги конференциязы Африка дипте хосталгалыг шимчээшкининиң көдүрлүүшкүнүнүң үезинде чыылган. Ук конференцияга чыылган киржикчилериң сан-түүү Африканың улустарының кулданыышкын кинчизинден хосталыышкынының, Африкада колониализм туружунуң божанаашкынының күштелгенин херечилеп турар. Аккрага чыл бурунгаар болган баштайгы конференцияга 8 чурттардан төлээлер олурушкан болза, ам Аддис-Абебага болган конференцияга оон ийи катап хөй төлээлер киришкен. Оларның иштинде боттарының хамаарышпас чоруун удавас холунга алыр деп турар чурттарның төлээлекчилери база бар. Африка диптің чурттакчы чонунуң чартык кезиин төлээдээн ол конференцияны Африканың хамаарышпас улустарының Ассамблеязы деп адап турары чөптүг.

Колониалдыг системаның дүүдерлип дүжүүшкүнү үзүктел чок чаза тевишкиннерге дөмей апарган, ынчангаш колониализмниң ону дуй турары бергедээн. Бот тускайлан хөгжүлдениң оруунда кирген Камерун, Тогодан аңгыда бо чылдың дургузунда Конго, Нигерия, Сомали, Мали федерациязы болгаш Мадагаскар хамаарышпас чоруун чарлаар. Француз ниитилежилгелериниң кежигүннери — Чаан Сөөктүг Эрик, Дагомея, Нигер болгаш Үстүкү Вольта олар база-ла хамаарышпас чорукту оларга тывыскан турарын негээн. Сөөлгү медээлерни ёзугаар алырга, ол ниитилежилгениң өске кежигүннери база-ла хамаарышпас чорукче түткүлдүүн илередип турар.

Үлам калбарып турар хосталгалыг шимчээшкиниң девиинге шыдашпайн колониалдыг күрүнелер боттарының мурнунда колониязы турган чурттарның национал тускайлаң чоруун тооп көрүп, оларга дүжүп бербес аргажок апарганнар. Ынчалза-даа ол чорукту колониализмнин эжелекчи политиканы чорударындан ойталааны ол деп болбас. Черле ыңдыг эвес. Колониалдыг күрүнелер «хевээр артып калыр төлээде дескеттээр» деп принцип ёзугаар, политиктиг хамаарышпас чорукту чедип алган чурттарны контрольдаарын олчаан артырарын оралдажып, чаа аргаларны болгаш оруктарны дилеп турар. Чижээ, Франция ыңдыг янзы-биле Мали федерациязынга болгаш Мадагаскарга «ниитилежилгениң девискээринге хамаарышпас чорукту» тывыскан болуп алгаш, ийи таланың деп эвес дугуржулгалары-биле ол чурттарны бектеп алган. Ыңдыг болза-даа Африканың улустары долу бот башкарттынар эргени тыпсырын негеп турар. Чөпшээрежилге Чөвүлелиниң чурттары (Чаан Сөөктүг Эрик, Дагомея, Нигер болгаш Үстүкү Вольта) хамаарышпас чорукту тывыспышаан, Франция-биле кады ажылдажылга дугайында дугуржулганы кылырының мурнунда КНО-га оларны хүлээп алырын негээни ол дугайын херечилеп турар. Биргээр чугаалаарга чугаалажыышкыннар кайыдаа талага деп эргеге чоруттунарын олар негээн.

Африканың аныяк күрүнелерин колониалдыг ёзуга хевээр артырып алырын күүсүн политиказын Барыын чүктүң дипломаттары «чаңчыктырып алырының» политиказы деп таарыштыр адап турар. Премьер-министр Макмиллан Ослога чүве чугаалааш, Африкада «чаартылганың хады» колониалдыг ёзу-чурумну ширбип каатпазы-биле ол чаа байдалга «чаңчыгын алырынче» кыйгырган.

Ынчалза-даа Африканың улустары колониализмнин чаа политиказын сойгалап, ону күзевейн турарлар. «Крокодилдиң пагындан уштунун алган парның аксынче кирген» деп африкан улустуң үлегер чугаазында ышкаш шак ынчан баарын олар күзевес.

Колониализмни дүжүрбезиниң ол политиказын Африканың улустары буруу шаап турар. «Африка колониалистерниң чалчазы болуп артарын моон соңгаар күзевес. Оларны мөлчүүрүп болгаш бастып дорамчылаарын боттарының сорулгазы кылдыр салып турар политика чокка олар чурттай берип шыдаар» деп «Эфиопиен геральд» солун бижээн.

Африкада «чаңчыктырарының» политиказын АКШ-ны, оны ыңчаар чаа-биле чарганы-биле Японияның төөгүзүнге эң-не бүжар-бак үүлгедиишкинни кылган болгаш япон улус ону үүпас база аңаа өршээлдаа көргүспес.

Ол федерация француз ниитилежилгениң составынга хевээр артар.

Малиниң найысылалы Дакарның худумчулары Федерацияның ногаан, сарыг, кызыл үш өңнүг тугу-биле шиметтингилээн. Дакарның солуннарының тускай үндүргүлээн номерлеринде Малиниң улустарының хамаарышпас чорук дээш демиселиниң болгаш Африканың ол чаа күрүнезиниң моон соңгааргы хөгжүлдезиниң перспективаларының дугайын чугаалап турар.

Мали федерациязы—Африканың чаа күрүнези

ПАРИЖ. (СЭТА). Франс Пресс агентилелиниң дыңнатканы болза, Малиниң федералдыг хуралының даргазы Леопольд Сенгор июнь 20-ниң дүвезинде Дакарга Мали федерациязының хамаарышпас чоруун чарлаан.

Ук Федерацияның составында моон мурнунда француз колониялар турган, 6 миллион кижи чурттакчылыг ийи африка республика — Сенегал болгаш Судан кирип турар.

Индонезияның КНО-га чагаазы

ДЖАКАРТА. (СЭТА). Антара агентилелиниң дыңнадыын ёзугаар алырга, Индонезияның КНО-да төлээлекчизи КНО-нуң чингине секретары Хаммаршелдиге чагаа чоруткан, ында чугаалап турары болза, Голландияның Барыын Ириаиада чепсектиг күштерин улгаттырарынче угланган политиказы КНО-нуң Уставынга болгаш хызыгаар чөрүлдээлерин тайбын ёзу-биле шиитпирлээринге чөрүшкек болуп турар. Бир эвес ол девискээрге ёзулуг меселдежиишкин үүнүп келзе, голланд чазак буруулуг болур дээрзин чагаада демдеглээн.

Японияның тоогузунде кара хүп

ТОКИО. (СЭТА). Айыл чок чоруктуң япон-америк кереэзин адакы палатаның кара-туразында күштүг кылдыр бадылаан үезинден бээр июнь 18-те Токионуң шагы-биле 24 шак 00 минута (Москваның шагы-биле 18 шакта, июнь 18-те) турда 30 хонуктуг хуусаа эрткен болгаш ук кереэ япон конституцияны ёзугаар парламентиден күштүг кылдыр шуут бадылаан деп санаттырып эгелээн.

Кисиниң чазаа бодунуң америк ээлериниң мурнунга чашпаалаар даңш база бир бужар-бак үүлгедиишкинни кылган. Ол чазак улустуң тура-соруун каржы ёзу-биле үревишаан, АКШ-биле чаа шериг эпилелиниң дугайында кереэни парламентини дамчыштыр күштүг кылдыр бадылаттырган.

Кисиниң чазаа айыл чок чоруктуң япон-америк кереэзин ынчаар күш-биле чарганы-биле Японияның төөгүзүнге эң-не бужар-бак үүлгедиишкинни кылган болгаш япон улус ону үүпас база аңаа өршээлдаа көргүспес.

Японияга реактивтиг самолёттарны бүдүрер дээн

ПАРИЖ. (СЭТА). Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң Токиодан дыңнатканы ёзугаар алырга, 180 реактивтиг шүүргедекчилерни болгаш 20 өөредилге самолёттарын Японияга кады бүдүрүп үндүрериниң дугайында чугаалажыышкынларын Каттышкан Штаттар болгаш Япония доскан.

Ол самолёттарны бүдүрүп үндүрери-биле АКШ-тан Японияга 75 миллион доллар хемчээлдиг дузаламчыны бээр.

Турцияның мурнундагы чагырыкчыларын судгаар

АНКАРА. (СЭТА). Мурнунда президент турган Баяры, премьер-министр Мендерести, министрлерни, шаанда чагырыкчы турган демократтыг партияның депутаттарын судтап, оларның херектерин истеп хынаарының корум-чурумунуң дугайында түр дүрүмнү чарлаан. Ол сорулгага истелге талазы-биле Дээди комиссияны болгаш Дээди судту тургузар. Суд чорудулгазы ажыы-биле болур. Дээди судтуң шиитпири кандыг-даа ершээл чок. Өлүрүп шииткен шиитпирни национал чаңгыс эптиг комитеди бадылаар.

Куба улустуң өскерликчилерин өлүрүп шииткени

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ассошиэйтед Пресс агентилелиниң корреспондентизиниң дыңнадыын турарын ёзугаар алырга, Кубаның революсчу армиязындан дезип чоруткаш, чурттуң чөөн районнарынга хөделип турган контрреволюстуг болуктуң удуртукчузу, мурнунда капитан чораан болгаш чоокта чаа тараачын шагдаа черинин таңнылынга туттуруп алган Мануэль Битонну Сант-Яго хоорайын революсчу трибуналы өлүрүп шииткен. Ол ышкаш күрүнеге удур үүлгеткен кем-буруузу дээш Мануэль Битоннуң акылары — Сприано болгаш Фелипе Мартинестерни өлүрүп шииткен.

Редактор К. С. ШОЙГУ.

БОТ-ТЫВЫНГЫР УРАН ЧҮҮЛДҮҢ ХОСОРАЙ КӨРҮЛДЕЗИ ИЮНЬНУҢ 24, 25 БОЛГАШ 26-НЫҢ ХҮННЕРИНДЕ ЭРТТЕР

Июньниң 24-те:

Областың хереглекчилер ниилелиниң АТК-зынын, Совет Тывының 10 чылы аттыг Культура бажыңының, механизация училищезинин, «Шын» солун редакциязының, садыг кооператив школазының коллективтери ойнаарлар.

Бот-тывынгыр уран үүлдүн көргүзүүн көөрүн күзээннерни шуптузун чалап тур бис.

Оргкомитет.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«ВЛКСМ 30 чылы» (Улуг залда): «Акуланың джи» («Зуб акулы») — эртеңгиниң 10 шакта. «Үйгу чок дүне» («Бессонная ночь»)—12, 2.15, 4.15, 6.15, 8.15, 10.10 шактарда.

«ВЛКСМ 30 чылы» (Биче залда): «Ийи Федор» («Два Федора»)—5, 7, 9 шактарда.

«Каа-Хем»—«Деп кывар ужурлуг» («Светильник должен гореть»)—1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«Восток»: «Рапсодия»—3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«Летний»: «Шупту-ла Еваның дугайында» («Все о Еве»)—5, 7, 9 шактарда.

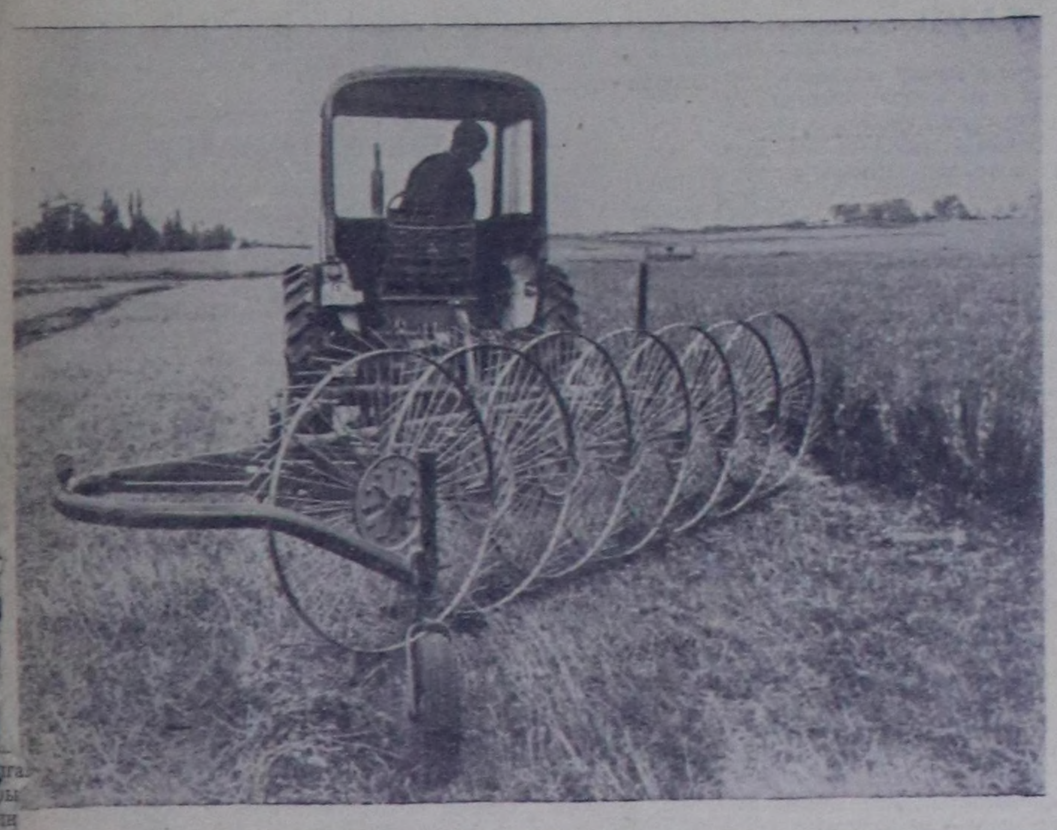

• • •

Чехословак Республиканың социалистиг үлетпүрү көдээ ажыл-агыйны амгы үениң машиналары-биле чепсеглеп турар. Чоокку чылдарның дургузунда көдээ ажыл-агый 100 мың тракторларны болгаш оондаа өске машиналарны алыр. Чаа техниканы шингээдип алганы-биле чергелештир көдээ ажыл-агый ажылдарын механизастаары өзүп турар.

Чуруктa: кезип каан сигенни бөлер чаа машина. Ук машина бир шакта 4 гектар черниң сигенин бөлер.

Фото Э. Биданныы.

СЭТА-ның фотохрониказы.

• • •

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң ораакчызының 35-24, партийжи амыдырал болгаш пропаганда киллистериниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 37-13, көдээ ажыл-агый киллизиниң 22-64, иштики информация киллизиниң 21-47, совет тургузуг, үлетпүр болгаш транспорт киллистериниң 23-35, чагаа киллизиниң 21-27, культура болгаш амыдырал киллизиниң 25-38, бухгалтериянның 31-75, корректорларның 20-60.

ТС—00833 Чазыг № 1640 Культура эргелелиниң типографиязы.